

Ereg.
1065 l

Ex bibliotheca
Steph. Ouatremeri.

A u t h e n t i a
E v a n g e l i i J o h a n n i s

c o n t r a

S. V. Bretschneideri

dubia vindicata.

Adjectum legitur specimen novi lexici
Johannei.

Libellum historico-criticum exhibuit

Carolus Guilielmus Stein,

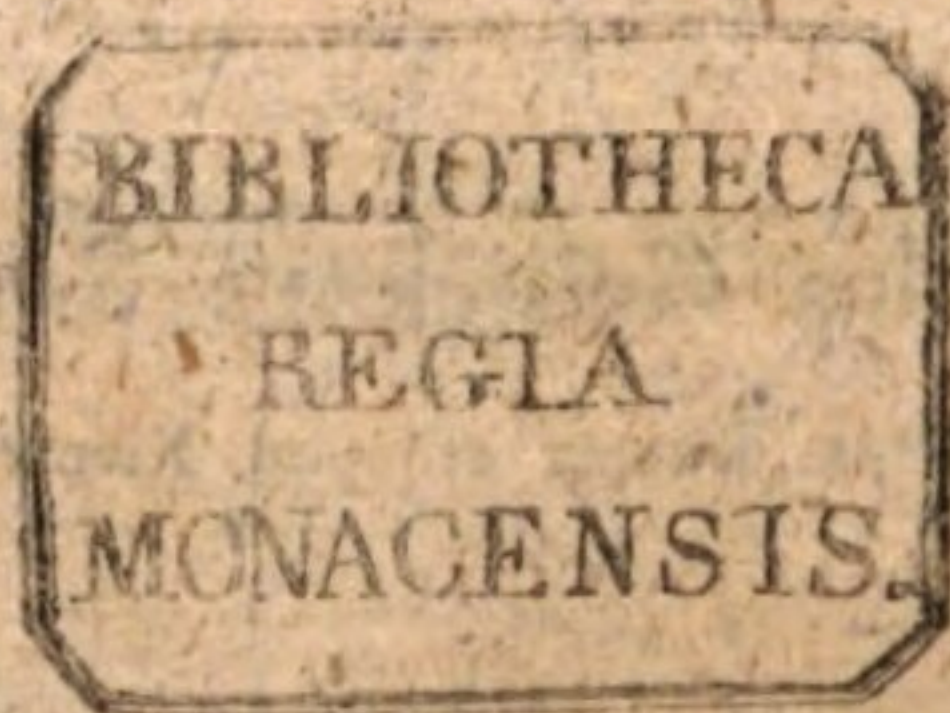
AA, LL, MM, Philos. Doctor et apud Niemeccenses Diaconus

Stein

Brandenburgi, 1822,

Sumtibus J. J. Wiesike

62.9

BIBLIOTHECA

REGIA

MONACENSIS

Senatui supremo

res ecclesiae et scholarum summas totius

regni Borussiae curanti

hunc libellum

enixe et submisso offert

observantissimus auctor.

Seal of the University of Cambridge

1774

1774

1774

1774

P r a e f a t i o.

Praeterlapsis jamjam pluribus annis evangelium Johannis iterum iterumque perlustrantibus, nobis in mentem venit, huncce commentarium apostolicum prae caeteris animi vi afficere mirifica, ita, ut verba, res et quae sunt alia piis nostris desideriis respondeant quam maxime. Saepius itaque nostrum de hocce evangelio iudicium in publicum emittere volumus, occasionem tantum opportunam expectantes. Quae occasio quum nobis nunc oblata sit eo lubentius consilio semel capto satisfacere et authenticam evangel. contra dubia, nuper prolata, vindicare studemus. Placuit nimirum S. V. Bretschneide-

ro, viro et doctrinae copia et studio verae religionis longe eminentissimo, suam de ev. IV. sententiam aperire, et post alias, quorum nomina infra indicata reperies, genuinam hujus commentarii apostolici originem in dubium vocare *). Res ipsa, digna quae uberius pertractetur, et nos impulit, ut et veterum et recentiorum theologorum de authenticitate et integritate librorum N. T. sententiam denuo exploraremus, historiam adversariorum, qui et plures libros et imprimis evang. Joh. impugnavunt, sub censuram vocaremus, et ita instructi, novam libri impugnati defensionem in nos suscipere. Limites vero nostrae disquisitionis sunt ita comparati, ut non tantum authenticam ev. IV. defendamus sed huc et illuc etiam argumentum ipsum illustremus, verba et res, quae difficiliore sunt, reddamus faciliores intellectu. Nos in hac re multa, imo plurima, aliis viris doctis, v. c. Bengelio, Flatto, Heubnero, Kuenoelio, Storrio, Süskindio etc. debere, gratissimi profiteamur. Non omnia neque ratione formae neque ratione argumenti, jam ab aliis dicta sed nostra esse, nemo ibit infitias. Ipsam libelli formam, quae aliorum sententias justo ordine recensuit, S. V. Bretschneideri vero disputationem aptius distribuit, omnem rem per partes tractavit, judicibus criticis non fore displicituram, nobis certissime est persuasum.

*) Cf. Probabilia de ev. Johannis. Lips. 1820. 8.

Ratione argumenti, etsi non omnibus satisfacere possumus et valemus, tamen hoc modeste affirmamus nos, neque opinioni praeconceptioni, neque solis hypothesebus indulgisse, sed historia duce rem perscrutatos esse. Disputationem ab omni hypothesis, etiam vero simillima alienam exhibere, veritatem impugnata demonstrare omnibus omnino, mortalibus est vetitum. Inter varias autem hypotheses eam eligere, quae, non quidem auctoritate externa tuetur, sed eo se commendat, quod cum singulis rebus v. c. vita. mente, fati et aetate auctoris e. c. ev. IV. optime possit conciliari, nobis non tantum via a reprehensione libera sed etiam optima et unice vera esse videtur. Id etiam in nos recipiamus, quod non tantum discrimen, sed multo magis consensum inter tria priora et IV. ev. ostendere studeremus. Haec res a multis viris doctis neglecta, nuperime egregium nacta est amicum, Borgeum nempe, qui singularem de constante et aequabili Jesu Christi indole etc. Lugd. Bat. 1816. 8. scripsit deest librum, sed eheu! quatuor tantum priora ev. Joh. capita partic I luce illustravit. Quantum fieri potuit, nos semper, ubi Bretschneiderus in ev. IV. singularia videbat et propterea ev. ipsum suspectum habebat, quae Johanni propria ab eo dicuntur, etiam apud Matthaeum, Marcum et Lucam investigavimus et ita verba, quae nova videbantur, Johanni abjudicavimus. Aliud forsitan meritum, quod denique in nos redundat est hoc, quod constanter librum nostrum

composuimus, omnemque repugnantiam, quantum nobis visum est, feliciter evitavimus.

Quae de particulis et aliis vocabulis et phrasibus Johanni inprimis amatis dicenda erant, lexicon Johanneum, post modicum temporis intervallum a nobis emittendum, continebit. Specimen novi lexici huic libello appendicis loco adjectum, idque perquam exiguum, lectoribus benignis modeste offerimus.

Judicia eorum, qui Bretschneideri librum censuerunt, ex parte tantum cognovimus v. c. Ammonii, anonymi in *Krit. Bibl. für Pred.* et in diario: *Neue theol. Annalen*, et in Beckii *Repertorio*. Posteriori etiam ea debemus, quae a Schotto contra Br. scripta esse novimus,

Peculiarem Twستنii et de Wittii contra adversarium nostrum commentationem propediem valde expectamus.

Scripsimus Niemectiae d. 14. Octob. 1821.

Auctor.

Cap. I.

Conspectus sententiarum, quae diversis temporibus de evangelio Johannis valuerunt.

§. 1.

Quid homines et doctores christiani ab antiquissimis inde temporibus de hoc evangelio statuerint.

Abhorret omnino a consilio, nobis proxime proposito, diversas diversorum Christianorum sententias recensere, sub iudicium vocare et alias rejicere, alias autem laudibus exornare, quam quidem rem ad christianos laicos quod attinet scriptoribus, qui de rebus ad ecclesiam perti-

nentibus agunt, ad doctores autem quod attinet
 iis, qui uberiores in libros Johannis commen-
 tarium in lucem emittere volunt, lubentissime
 relinquimus. Attamen nobis non a vero aber-
 rare visi sumus, si, priusquam commentatio-
 nem nostram exhibereamus ipsam, persuasionem
 illam universalem, quae ecclesiae nostrae pro-
 pria et sancta erat, in medium adducere, et
 quid inde sequatur, ponderare studeamus, prae-
 cipuas virorum doctorum sententias examini
 subjiciamus, et ita praeparati rem demum ip-
 sam adgrediamur. Quis est, qui non sentiat
 in dolem atque naturam rei christianae non
 solum ex arbitrio doctorum virorum, sed etiam,
 idque maxime, ex persuasionem hominum, mi-
 nus cultorum, dummodo pie sentiant et vivant,
 dijudicandum atque metiendam esse? Quis
 porro addubitaverit, omnes omnino veros Jesu
 Christi cultores et ecclesiae christianae adseclas,
 quid verum et divinum sit, optime videre po-
 tuisse et vere vidisse, eorumque persuasionem
 nobis jam saepius in libris sacris interpretan-
 dis subsidio fuisse? Exempla hujus rei in
 promptu sunt, si ad evangelium nominatim Jo-
 hannis animum adplicueris, Veteres hocce

evangelium καὶ τ' ἐξοχὴν πνευματικόν adpellarunt, succum et sanguinem religiones christianae ex eo repetere voluerunt. Quae a Clem. Alex. Orig. Chrysostomo et aliis hanc in rem disputata sunt, novissimus evangelii Johannis commentator, Fried. Lücke, collegit, bene sentiens, omnem scripturae sacrae interpretationem mancam et parum probabilem esse, si destituitur interpres eo, quod sensu piorum oínnium verum, honestum, divinum est adpellandum. Qui iusjurandum in se suscipiebant, ii initium evangelii laudati intueri et cum de votione quadam attingere admoniti sunt, ex quo satis clare adparet reverentia, quae evangelio Johannis habebatur. *) Etsi lubentissime concedimus, superstitionem et piam fraudem hac in re partes suas egisse, tamen omnia illa et alia testimonia vi sua prorsus privari non possunt, imo nostra tempora testantur, libris Johannis in esse vim aliquam altiorē, quae mirum in modum mentem illustrare,

*) Cf. Commentar über die Schriften des Evang. Johannes von Friedrich Lücke, der Gottesgel. Doctor etc. Vol. I. Bonn 1820. p. 3 — 13. Lampius in Com. Prol. §. 244. sqq.

animum tranquillum reddere et spem vitae post mortem beatae alere nec non confirmare queat. *) Egregie propterea verba 1 Cor. 2, 10. Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τῆς Θεῆς de eo valent, qui evangelium, quod Johanni tribuitur, recte vult intelligere et explicare. Etsi neutiquam ab eorum parte stare volumus, qui omnem scripturae sacrae interpretationem ad merum mysticum sensum revocare et potius auxilio sensus interni, quam ope sanae mentis et aliis adminiculis loca difficiliora enodare solent, tamen non cum iis facere possumus, qui pietate verae christianae plane destituti, scripturam sacram non interpretantur, sed detor-

*) Spenerus, vir ille immortalis, profitebatur Cap. XVII. Ev. Joh. ei argumenti altioris et magis divini esse videri, quam quod eo duce pro concione publica verba facere audere posset. Idem caput ultimo vitae suae die, vesperi, ter ei praelegi debebat.

Miles quidam verbis Christi εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν Joh. XIV, 27. se delectare voluit, cum vulnere adflictus et morti jam proximus, socium suum rogaret, ut Cap. XIV. ev. laud. totum praelegeret. Nonne igitur hic homo, literis non imbutus, optime nos de vero sensu verborum Christi monere potest? Cf. Küsters Pred. zur Feier der Hauptbibelgesellschaft in Berlin. 1820. Anhang.

quent, externam speciem tantummodo, non internam vim, humanam loquendi rationem solum, non vero divinum argumentum respicientes. His oppugnandum erit, si interpretatione grammatico historica, alioquin unice vera, pessime abutuntur, et hi intelligendi sunt, contra quos alia occasione libellum peculiarem scripsimus. *) Quod veteres de analogia fidei disputarunt, haud spernendum erit, si nimirum non analogia illa dogmatica, contorta et imperfecta, sed consensio piorum christianorum in fide et vita, in verbis et factis intelligitur. Quae quidem consensio omnino non sufficit ad veritatem eruendam et investigandam, sed pro adminiculo primario habenda erit, instar precum quae nullo modo in locum virtutis substitui possunt, sed virtutem ipsam tantum promovere et adjuvare debent.

Adparet porro, ipsos ecclesiae doctores ab antiquissimis inde temporibus cum coetu

*) Cf. Car. Wilh. Stein. Über den Begriff und obersten Grundsatz der historischen Interpretation des N. T. Lips. 1815. 8. Lücke Grundriss der neutest. Herm. Götting. 1817. 8. Kaiser Grundriss eines Systems der neutestamentlichen Hermeneutik. Erlang. 1817. 8.

christiano egregie consensisse et evangelium Johannis semel pro semper inter scripta genina et vere divina retulisse. Vix est, quod testimonia colligamus, cum nemini in mentem veniret, dubitationes movere et de authenticia evang. disceptare, exceptis Alogis, sec. III., qui autem, quod bene notandum erit, non historicis, sed dogmaticis argumentis usi sunt. *) Immo ipsum Johannis evangelium reliquis fide magis esse dignum a plurimis credebatur, a multis pro vero divino venditabatur. Partim e dicendi colore, **) partim ex accurata temporis et loci descriptione, ***) partim denique ex ultimis Christi sermonibus, Gap. XIV —

*) Vid. Künölius in Com. in Joh. Prol. §. 2. p. 11. sq. Storrius in libro egregio. Über den Zweck der evangel. Geschichte und der Briefe Johannis, Tubing. 1786. 8. p. 66. sq. Schröck H. E. III, 175. Künölius l. l. p. 13 — 16. PP. verba attulit, ut argumentis externis authenticiam evangelii comprobaret.

**) Cf. Stronk de doctrina et dictione Johannis Apost. ad Jesu magistri doctrinam dictionemque exacte composita, Traj. ad Rhen. 1797. Schulzius der schriftstellerische Character und Werth Joh. Lips. 1803.

***) Cf. Bertholdtius Verosimilia de origine Ev. Johannis. Erl. 1805. 8. Wegscheiderus Einl. in das Ev. Joh. Götting. 1806. et alii.

XVII. demonstrare volebant, librum, de quo nunc verba facimus, quam maxime esse fide dignum. *) Ex hactenus disputatis concludere licebit, aut veteres recte statuisse et recentiores theologos justo cupidius evang. Johan. authenticam impugnasse, aut veteres per mille et octingentos fere annos erroribus perniciosissimis indulsisse, recentiores vero facili negotio veritatem altissime absconditam detexisse, rem non dubitationibus implicitam, sed planam atque explicatam in medio reliquisse. Porro nobis exinde sequi videtur, non internis argumentis, sed externis potius pugnandum esse, cum defensores pariter atque adversarii variis rationibus, ex evang. Johannis petitis, rem suam adfirmare studuerint.

§. 2.

Dubitationes, quae antiquissimis temporibus de authenticâ ev. Johannis movebantur.

Alogi solummodo, uti jam commemoratum est, antiquissimis temporibus, idque tantum

*) Cf. Künölius l. l. p. 11. Glaserus de Joh. Apost. Evang. quod ejus nomen prae se fert, vero auctore. Helmst. 1806. 4. et alia.

ex parte, genuinam evangelii, Johanni tributi, originem in dubium vocabant. Alogorum vero secta, quae Sec. III. florebat, in eo potissimum versabatur, ut *λογον* et propterea scripta Johannis rejiceret et Montanistis, qui adiutorem divinum (Joh XV., 26. sq.) jactabant, contradiceret. Ceteroquin Alogi, ab initio exorti, forsitan aliter, quam Alogi posteriores, cogitare et docere solebant, etsi dubio caret, omnes hos adversarios solum rationibus dogmaticis, non vero historicis, adductos esse, Ev. Johannis originem genuinam addubitare, idque Cerintho adscribere. Dubitationes eorum parvi aestimatae ab Epiphanio refellebantur, qui ostendere studuit, incredibile esse, Cerinthum evangelium, placitis suis directe oppositum, literis consignare potuisse.*)

§. 3.

Dubitationes magis exornatae, praecipue recentiori aetate prolatae.

Ex eo inde tempore quo judicium de rebus, fide et fontibus religionis christianae

*) Cf. Storrius l. l. p. 55. 124. 135. 161. 168.
Rösslerus in libro. Bibliothek der Kirchenväter,

liberius factum est, etiam evangelium Johannis objectionibus, partim philologicis, partim dogmaticis, partim denique historicis obruebatur. Primus omnium Anonymus*) (Corrodus) objectiones protulit ita, ut dubitaret, utrum inscriptio *κατὰ Ιωαννῆν* verum auctorem indicaret. Sed jam monitum est a viris doctis, hanc inscriptionem et vere graecam, et praecipue aetati Apostolorum et PP. solennem esse.**)

Quid porro de vocabulo evangelium, aetate Apostolorum nondum usitato, et de repugnantia inter Joh. XIX., 35 et XXI., 24. ratione usus primae et tertiae personae disputatum legitur, vix memoratu dignum videtur. Alius

Vol. VI., p. 159. Ex parte etiam Merkel consulendus erit: Beweis, dass die Apocal. ein untergeschobenes Buch sey, in quo libro de Alogis uberius explicuit.

*) Cf. Über Offenbarung, Judenthum und Christenthum für höhere Weisheitsforscher. Berol. 1785. Contra hunc scripsit Storrius l. l. p. 221 — 223. not. x.

**) Cf. Tittmannus de vestigiis Gnostic. p. 102. Ceterum jam Faustus (Manich.) apud Augustinum cont. Faustum lib. xxxii. c. 2. objectiones similes protulit. Responderi etiam potest, Evangelistas eleganter scripsisse, cum duplicem Genitivum admittere noluerint. Pudet virum doctum talium similiumque rerum.

anonymus (Vogelius) novis et sagacioribus dubitationibus authenticam evang. commemorati infringere studuit.*) Vogeli argumentatio argumentis externis plus, quam internis tribuit et est fere haec: Testimonia PP. pro authenticā evangelii prorsus nihil valent, cum PP. discrimen inter canonicos et apocryphos libros parum curantes, etiam posteriores saepius auctoritate prosequantur et argumentis dogmaticis indulgentes, non historicis ducti, evangelia plura apocrypha summa pietate venerentur. Provocat porro ad Gnosticos, Ebionitas, Nazaraeos et Marcionem, qui omnes evang. Johanni tributum, respuissent. Pergit Vogelius, Johannes graecis literis, ad scribendum necessariis, non imbutus erat, et vix linguam graecam discere poterat, cum secundum traditionem duo aut tres annos post discessum e Palaestina (an. 68. f. 69.) scripserit. Loca nonnulla (et haec sunt interna argumenta) res et explicationes vocum v. c. Joh. 1, 39. 42. 43.

*) Cf. Der Evangelist Johannes und seine Ausleger vor dem jüngsten Gericht. Vol. I. II. (Hof.) 1801 et 1804. Auctor magis speciem alicujus novitatis prae se ferre, quam serio scribere visus est.

4, 9. 5, 2. continent, quae vix commemorandae erant, si evangelium a manu Johannis profectum esset. Omnes has et alias objectiones Schlekerus*) et Süskindius**) egregie refutarunt. Probarunt nimirum, PP. neutiquam sine rationibus criticis judicasse, si libros quosdam in canonem reciperent, alios excluderent. Solent libros apocryphos et canonicos subtiliter distinguere, et prioribus nunquam parem auctoritatem, quam posterioribus, tribuere. Ne unus quidem e libris N. T. apocryphis per integrum secund. et tertium secul. communem universae ecclesiae assensum nactus est: imo plures eorum ab omnibus scriptoribus ecclesiasticis rejecti sunt. Etsi concedi debet, PP. apocryphos libros non ubivis examini justo subjecisse, tamen hoc de homologumenis non potest dici; huc accedit, quod plurimi homologumenorum facilius pervestigari et ad ge-

*) Versuch einer Widerlegung der hauptsächlichsten Einwürfe u. s. w. von Fr. Wilh. Schleker, der theol. Cand. und Privatleh. in Rostock. Mit einer Vorrede von Hrn. Dr. Ziegler. Rost. 1802. 8.

**) Beitrag zur Vertheidigung der Ächtheit des Ev. Joh. u. s. w. in ejusdem promptuario Fasc. ix, p. 1 — 71. Cf. etiam recensio Erl. Litz. 1801. 105. 106. (Gablerus?) Prompt. laud. xi, 57 sq. p. 110. sq.

nuinam originem quod attinet, explorari possent. De haereticis, evangelium Johannis non admittentibus, recte judicatur, eos magis placitis suis, quam argumentis historicis indulsisse. E Tertulliano, ad quem Vogelius provocavit, insuper plane nihil probari potest. Graecam linguam quod attinet, Johannes facile notitiam hujus linguae sibi comparare poterat, cum partim in Palaestina ipsa commercium cum graece loquentibus haberet, partim in Asia minori diutius cominoraretur. *) Johannem autem revera in Asia minori degisse, praeter alias Irenaeus testatur, ipse ex Asia minori oriundus. Irenaeus Polycarpum Smyrn hic Johannem apostolum inter amicos numeravit notissimos. Optime Süsskindius l. l. p. 59. 60. „Was würde von der Geschichte noch angenommen werden können, wenn es gälte, Facta, die an sich gar nicht unwahrscheinlich, von mehreren Zeugen, und zwar solchen, die in der Gegend, wo die Facta sich vor nicht gar langer Zeit zugetragen

*) Testimonium de hac re legitur apud Josephum Arch. xx, 9., qui affirmat ipsos servos in Palaestina literas graecas didicisse. Cf. H. E. G. Paulus verosimilia de Jud. Palaest. Jesu etiam atque Apostolis, non aramaea dialecto sola, sed graeca quoque aramaizante locutis. P. I. II. Jen. 1803. 4.

haben sollen, zu Hause waren, bestätigt, und von der Art sind, dass ihre Unwahrheit notorisch hätte seyn müssen, darum zu bezweifeln, weil einer dieser Zeugen sonst zuweilen einen Mangel an scharfer Beurtheilungsgabe — die doch in Beziehung auf jene Facta gar nicht erfordert wurde, verräth? — “

*Interna autem Vogelii argumenta facillime sunt refutata cum lectores evangelii primarii explicationibus rerum judaicarum indigerent, et cum parum interesset, utrum Johannes ante aut post excidium Hierosolymae scripserit. *)*

*Inter adversarios, de quibus jam agitur, Vogelium excipit Horstius, qui evangelii Johannis authenticam partim iisdem, partim aliis argumentis oppugnare studuit, cujus dubia recoxerunt auctores Commentarii biblici, Altenburgi prodeuntis. **)*

Summa disputationis ab Horstio institutae huc redit. Usque ad posteriorem sec. II. partem evang. Johannei non

*) Vid. Künölius in Com. Prol. p. 59 — 63.

**) Cf. Läst sich die Ächtheit des Johanneischen Evangel. aus hinlänglichen Gründen bezweifeln, und welches ist der wahrscheinliche Ursprung dieser Schrift, in Henkii Museum für Religionswiss. Tom. 1. p. 47 — 118. Bibelcommentar, Altenb. 1805. Tom. V. part. 2. Horstius über einige anscheinende Widersprüche etc. l. l. p. 20. sq.

mentio injicitur, propterea Johannes, apostolus, auctor ejus vix esse poterit, potius exeunte sec. I. aut ineunte II. plures fontes, forsitan etiam nonnullae schedae, a manu Johannis profectae, Alexandrino ad evangelium connectendum ansam dederunt, eo consilio, ut inter Paganos auctoritas Pauli nova auctoritate apostoli judaici (Johannis) muniretur. Accedit quod Marcionitae Johannis evangelium haud commemorarent, cum christianis catholicae ecclesiae nimiam evangeliorum Matthaei, Marci et Lucae aestimationem exprobrarent. Auctor denique ipse sibi non constitit, cum repugnantiae evangelii Johannis aperte demonstrent, hominem aliquem ignotum pro auctore commentarii nostri habendum esse. Contra Horstium inprimis G. F. Nöldeke*) et Fr. Süsskindius**) scripserunt, deinde etiam Wegscheiderus,***)

*) Versuch einige Widersprüche, welche im Evangelium Johannis zu liegen scheinen, exegetisch und psychologisch zu heben u. s. w. in Henkii Museo Tom. II. fasc. II. p. 97 — 118.

**) Vid. Noch etwas zur Vertheidigung der Ächtheit des Evang. Joh. in promptuario Flattiano, a Süsskindio continuato partic. 11. p. 57. sq. et ibidem p. 110. sq.

***) Cf. Versuch einer vollständigen Einl. in das Ev. Joh. Götting. 1806. 8. p. 78 — 156.

Glaserus*) et Griethuysenius**) qui et Vogelium et Horstium refutare studuerunt. Monuerunt hi veri docti, argumentum a silentio PP. antiquissimorum repetitum nullius esse ponderis, quoniam aut plura eorum scripta perierint aut occasio opportuna, evangelium Johannis diserte commemorandi, iis defuerint. Ceteroquin apud Justinum, Theophilum Antiochenum etc. neutiquam loca desiderantur, quae locis ev. Johannis similia reperiuntur, et quae vix ex alio fonte derivari possunt, nisi omnem historiae ordinem et praecipue rationem scripta allegandi tunc temporis usitatam, negligere atque evertere velimus.***) Ex eo, quod Marcionitae ecclesiae catholicae adseclis evangelio-

*) Cf. De Joh. Apost. Evangelii, quod ejus nomen prae se fert, vero auctore, Helmst. 1806. 4.

**) Vid. Pro Ev. Joh. *ἀντιρρίαι* Hardervici 1806. 8. Aurei pretii libellus. Insuper inspicere possunt introductiones in libros N. T. Schmidtii, Hugii, Hänelinii, Eichhornii et Berholdtii, qui singula collegunt.

***) Lectu sunt dignissima, quae praeter Süskindium II. II. Wegscheiderus l. l. p. 110. sq. Paulus in libello: Exegetisch kritische Abhandlungen. Tübing. 1784. p. 27. 28. et Künölius in Com. Prol. p. 13. sq. verissime monuerunt. Cf. etiam Paulus in Comm. Tom. II., ed. sec. p. 1.

rum trium priorum venerationem opprobrio fecerint, eodem jure concludere licebit, eos evangelium quartum pro genuino habuisse, cum hoc evangelium non diserte commemorare voluerint. Porro discrimen bene tenendum erit, quod inter doctrinam Johannis et Gnosticorum aut Alexandrinorum placita intercedit. In evang. IV. plane nihil invenies de emanatismo, nihil de aeonibus, et excepto unico vocabulo *λογος*, nihil quod philosophemata Alexandrinorum e longinquo tantum sapit. Omnino adversarii evang. Johannis parum apte in eo versati sunt, ut demonstrarent, quo consilio evangelium, quod impugnant, supponi deberet. Cujus suppositionis finis plane nullus cogitari, inulto minus probari potest. Huc accedit, quod evangelium IV. partim si argumentum, partim si formam spectas, plane abhorret a libris apocryphis, qui fabulis et narrationibus fide christiana indignis omnibus paginis stipati inveniuntur. Quae res, ab adversariis immerito neglecta, multis argumentis probari potest, etsi nunc ea supersedere possumus. Repugnantiae, quae Horstius detexisse sibi visus est, facile removeri possunt, cum
ejus-

eiusmodi contradictiones, speciem tantum praeferentes, in omnibus N. T. scriptis occurrant, eae autem, quibus Johannes laborare debet, statim evanescant, si interpretatio justa, quae contextui respondet, admittitur. Autumat quidem Hortius, Johannem Christum ita loquentem induxisse, ut modo naturalem cum Deo conjunctionem, modo vero moralem tantummodo doceat. Nonne autem hae et alius generis dubitationes statim ad nihilum redeunt, si cogitamus, Johannem pariter ac ceteri N. T. scriptores non distinctiones philosophicas et scholasticas tenuisse, sed usui populari accommodatum scripsisse? Ignorant omnes illi scriptores discrimen inter naturalem et moralem Christi cum Deo conjunctionem, et parum curantes delectum verborum, styli elegantiam, sermonis praecisionem, solum in eo occupati sunt, ut caput rei, Jesum esse servatorem, hominibus promissum, doceatur et agnoscatur. Deinde si locos ab Horstio citatos sine praeconceptionis opinionibus consideramus, contradictiones nullius sunt ponderis, nam ubi Horstius moralem videt conjunctionem Christi cum patre, ibi alii eodem jure naturalem statuere atque probare

possunt. Liceat nobis adscribere, quod ii, qui evangelium Johannis e diversis variisque fontibus conflatum, quam ab apostolo conscriptum esse malunt, rem alioquin explicatu facilem, difficultatibus implicitam, imo nullo modo enodandam reddunt. Quod de miraculis a Jesu patratis valet, etiam de evangelio nostro satis miraculoso valebit; quodque enim periculum, causas naturales videndi, et ad leges consuetas miracula Christi revocandi, incredibilius videtur, quam ipsum miraculum ab evangelistis narratum. Sumit, sed non probat Horstius, Alexandrinum quendam, nomine ignotum, pro auctore evangelii habendum esse. Sed quaeso, ad quas rationes minime probabiles confugere, quam miraculosam evangelii quarti originem admittere debes, si tibi in mentem venerit, Horstii hypothesin uberius defendere? Talis fraudator omnino non inter callidos et fraudulentos homines numerandus, potius, spiritu divino insigniter et magis, quam alii, collustratus admirandus, imo adorandus esset. Ubi christianos invenires tali impostori comparandos, ubi scriptores, qui naturae rei et arti ita satisfacerent, uti hoc ab eo factum est, qui evangelium

Johannis supposuit? Ne justo cupidius errantes damnemus; mentem pueriliter occupare, animo prorsus delirare videntur, qui sensum evangelii Johannis altiore, nec non ejus vim divinam, neque cognoscere, neque fide amplecti, potius aenigma indissolubile, quam apostolicam libri commemorati originem admittere volunt. Cludius et Ballenstedtius, adversarii post Horstium, unice in eo versati sunt, ut conjecturarum ambitum augerent, non ut argumentis philologicis et historicis rem suam confirmarent. *) . Ipsam commentarii originem Cludius in dubio relinquere voluit, statuens, evangelium aliquo tempore praeterlapso primum a gnostico christiano propter Cap. I, 1 — 4, deinde a judaizante

*) Cf. H. H. Cludius: Uransichten des Christenthums nebst Untersuchungen über einige Bücher des N. T. Alton. 1808. 8. inprimis p. 50. sqq. Philo und Johannes oder fortgesetzte Anwendung des Philo zur Interpretation der Johanneischen Schriften, mit besonderer Hinsicht auf die Frage: ob Johannes der Verfasser der ihm zugeschriebenen Schriften seyn könne, von H. Ch. Ballenstedt. Götting. 1812. 8. Cf. Leipz. Lit. Zt. 1814. 137. Stark Paraphrasis et comment. in Joh. C. XIII, — 17. Jena 1814. 8. qui Ballenstedtii oppognator evadere voluit;

docto propter VI, 44, ἐν τῇ ἐσχατῇ ἡμέρᾳ, in aliam formam redactum esse. Ita scripsit, sed ne verbum quidem probandi causa addidit, forsitan eo consilio, ut auctoritatem suam ostenderet, quae ab aliis pro lubitu fidem postulare, ad fidem quasi cogere possit. Ballenstedtius vestigia Horstii eatenus premere studuit, quatenus philosophiae alexandrinae multum tribuit, et amicum hujus philosophiae pro auctore evangelii Johannis habet. Quod repugnantias attinet, deinde narrandi modum a natura decedentem, etiam unam eandemque cum aliis adversariis sententiam exornavit, minime vero justo ordine et aptis argumentis probavit *). Haec sufficiant, cum partim brevem historiam adver-

*) Optime Censor libri Cludii (Lpz. Ltz. 1808. Nr. 119.) ita judicavit: Es versteht sich von selbst, dass dies nur glückliche oder vielmehr unglückliche Erfindungen der in unsern Zeiten vielfältig und schon längst bis zur Uebertreibung in Anwendung gebrachten höhern, d. i. bloss kunstvoll muthmassenden Kritik sind, welche niemanden irren dürfen, da sie, obgleich etwa eine Zeit lang für gültig gehalten, doch bald und leicht durch andere verdrängt werden können. Eben darum möchten sie sich kaum zu einer genauern und umständlichen Würdigung eignen.

sariorum evangelii Johannis eorum causa, quibus omnis apparatus criticus non statim ad manus est, praemittere et commentatores evangelii recentiores explere, partim vero S. V. Bretschneideri libellum, statim examini subjiciendum, intellectu faciliorem reddere vellemus. Ex iis, quae jamjam a nobis disputata sunt, lector intelliget, ipsum Bretschneiderum dubitationes jam ante eum prolatas magis exornasse et subtilius cum universo evangelii argumento connexisse, etsi minime negare volumus, virum doctissimum novas etiam addidisse objectiones, easque praesertim ex argumentis internis repetitas. Sincere et sine festinatione nobis examinantibus licebit, non ordinem a Bretschn. praescriptum sequi, sed ordine nobis convenientius visuro diversas adversarii eruditi objectiones refutare. Agimus igitur

Cap. II.

De testimoniis pro authentia evangelii externis, et quid de iis auctor statuerit.

Cf. Bretschn. Cap. VI., §. 32—43.

Ultimo demum capite vir doctus testimonia haec externa ordine constituit, ponderavit et tanquam levissima rejecit, quod autem vix a nobis, testimonia hujus generis magni aestimantibus eorumque reprobationem non facilem dicentibus, concedi poterit *). Rejectis externis testimoniis, disputatio ex internis repetita, nisi plane inutilis dicitur, tamen brevissima esse potest. E contrario etiam argumentatio, quae unice rationibus criticis iisque internis adjuvatur, imperfecta,

*) Cf. Etiam judicium censoris libri Bretschneid. in diario: Neue theol. Annalen. 1820. p. 721—765. (mens. Octbr.) Rite hic vir doctus etiam monuit, Bretschneiderum contrariam sententiam (v. c. Storrii, Süsskindii etc.) ne verbulo quidem commemorasse, quod omnino res ab auctore nostro propositas mutilas et mancas reddidit.

difficultatibus pressa, et magis uniuscujusque sentiendi, cogitandi et disputandi modo, quam omnibus, seu pluribus, commendabilis nobis videtur. B. Spenerus e. c. publice professus est (uti jam supra monuimus) de argumento Cap. XVII., quod Bretschneidero ne in mentem quidem venire potuit, imo hic preces, a Christo ibi fusas, nullas et miserabiles dixit. Apparet igitur judicium internum a sensibus internis, aut piis, aut impiis, vel ad fidem, vel ad dubitationes inclinantibus pendere, modo his, modo illis causis hanc vel illam persuasionem excitantibus. Ipsa autem Bretschneideri de testimoniis externis sententia per partes spectanda erit, ita, ut primum de iis agamus, quae ecclesiae universae, deinde de iis, quae singulis ejus doctoribus seu patribus, denique etiam de iis, quae ipsis libris apocryphis et haereticis debentur. Hoc ordine res melius potest explicari et dijudicari, etsi a V. S. aliquid aliter tractatam videmus. Jam vero singula prolixius persequamur.

§. 4.

De testimonio ecclesiae Ephesinae.

Auctor (§. 32.) statuit, testimonia, quae externa dicuntur, antiquissimis PP. apostolicorum temporibus frustra quaeri, loca vero quibusdam evangelii Johannis locis similia reperiri, quae autem non tantum e commentariis Apostoli, sed eodem jure ex alio fonte derivari possent. — Nonne autem intellexit V. S. se ipsum sibi non constitisse, quum alio loco, ubi de genesi evangelii probabili agit, locis speciem similitudinis cum scriptis, disputationibus et objectionibus adversariorum, qui seculo II. prodibant, habentibus, vim probandi tribueret, verum ubi argumenta pro authentia evangelii colligenda erant, loca idem valentia vi probandi privaret omni? Concedi debet, testimonia diserta nusquam in scriptis aevum apostolicum attingentibus reperiri, sed vix inveniri poterant, cum nemini in mentem veniret, authentiam commentarii apostolici dubiis oppugnare, imo fides ecclesiae universae instar esset testimonii

primarii et perfectissimi. Ratio librorum at-
legandorum illa aetate prorsus recedebat a ra-
tione inter nos usitata, ne dicamus, etiam in-
ter nos morem esse, scripta virorum erudito-
rum, Herderi etc. ita commemorare, ut neu-
tquam nomina horum virorum, sed tantum-
modo singula loca, tanquam nota, et indu-
bitata, occasione opportuna oblata, in me-
dium adducamus. Poteritne propterea aliquis
post centum et quod excurrit annos verba no-
stra ita detorquere, ut nobis fides denegetur,
seu ut tunc demum testium auctoritas nobis
concedatur, ubi disertis verbis Herderi alio-
rumque scripta inter genuina referamus? Ubi
dubia desunt, ibi asseveratio veritatis desit ne-
cesse est. Quod igitur Bretschneiderus alto si-
lento praeteriit, id non tantum a nobis su-
mitur, sed etiam argumentis historicis defen-
ditur. Ecclesiae nempe tam orientalis, quam
occidentalis insignis in evangelium Johannis
amor e monumentis historiae sine negotio
ernitur, et ne decantata decantemus sufficiat,
ad alios, qui sedulo loca huc spectantia colle-
gerunt, ablegasse, quibuscum comparari potest
id, quod ab initio hujus libelli a nobis ipsis dis-

putatum est *). Nobis vix verosimile videtur, universam et antiquiorem et recentiore ecclesiam fraudem non sensisse, imo librum supposititium insigni amore complexam esse; nobis potius ii sunt suspecti, qui, etsi veritatis investigandae cupidi, tamen partim phantasiae ludibrio, partim aliis mere externis e. c. locis libri male intellectis, offendiculis, paullatim decipiuntur. Quae cum ita sint, testimonia universae ecclesiae, qualis est Ephesina, satis gravia dicere nulli dubitamus. Objicit quidem vir doctus, nomina subscriptorum non deesse debuisse, quoniam ea tantum re testimonio vis probandi conciliaretur. Omnis res nititur nempe loco Joh. XXI, 24. et quum nemo additamentum seu corollarium commentarii laudati, aut Johanni ipsi, aut ecclesiae Ephesinae tribuere potest satis tutis argumentis, sequitur

*) Cf. Lücke l. l. p. 3—53. E comparatione eorum, quae traditio haud spernenda Johanni ratione cognitionis, virtutis, amoris in Christum etc. adscripsit cum ipso evangelii argumento, egregie, et via unice vera, probatur genuina origo evangelii Johannei. Omnia nemini, nisi huic apostolo conveniunt. Es paßt dann alles, als ob es grade so und nicht anders seyn müßte.

tantum hoc, non subscriptionem, non rem tanti levioris, certe tunc temporis levioris ponderis, sed fidem ecclesiarum in universum multo magis curandam et in usum vertendam esse. Versio scripturae sacrae a manu Lutheri profecta ab ecclesiis Protestantium recepta, non autem subscripta est.

§. 5.

De testimoniis PP. apostolicorum et eorum, qui brevi post vixerunt ecclesiae doctorum.

Pauca tantum habemus, quod moneamus, cum auctor partim PP. apostolicos immerito accusat, partim rationes a nobis supra ad authenticam evangelii comprobendam allatae etiam huc valebunt. Objurgavit autem PP. quod sine causa de commentariis apostoli tacuissent, cum iis occasio daretur, eos commemorandi, et sententiam suam uberius declarandi. Sed quomodo argumentum a silentio depromptum per se aliquid efficere poterit, praesertim in exquirendis rebus, quarum veritas alio adhuc nititur fundamento? Porro bene tenendum erit, PP. quoque auctoritatem nullam esse, si evangelia Matthaei, Marci, Lucae et omnia N. T. scri-

pta pro authenticis venditare velis. Neque in Clementis Rom. epistolis, nec in aliis PP. apostolorum reliquiis loca occurrunt, quibus talis probandi vis in esset, qualis a Bretschn. postulatur. Loca N. T. locis similia inveniuntur, neutiquam vero quae ratione verborum plane consentirent, aut singularem scriptorem nomine citarent. Accedit, quod loca bene multa eorum scriptis inserta leguntur, quae vix ex alio fonte, quam e nostris evangeliiis repeti possunt; loca, in quibus imagines doctrinae christianae usurpantur, non ubivis divulgatae, non usitatissimae. Quomodo factum est, ut PP. apostolici eorumque amici quibusdam formulis evangeliorum, etiam Johannis, minifce delectarentur, ita ut unus et alter repeterent formulam unam eandemque? Concedi quidem potest, scripta antiquissimorum PP. evangelia tria priora saepius, quam quartum respicere, sed exinde non concludendum erit, commentarium a Johanne scriptum minorem habere auctoritatem, imo id ipsum argumenta pro authenticia ejus egregie augebit. Omnis aliorum, ergo etiam Christianorum institutio ab initio nititur rebus hi-

storicis; quid mirum, si igitur PP. antiquissimi imprimis in illis brevioribus epistolis et adhortationibus historica argumenta lubentissime peterent, iis saepissime uterentur? Haec vero argumenta proxime non in quarto, sed in tribus prioribus evangeliiis quaerenda erant. Ipsa autem loca, quae similitudinem quandam cum evangelio Johannis produnt, jam prolixius explicemus. In epistolis, quae vulgo Barnabae, nec non Clem. Romano tribuuntur, vix loca invenies, quae huc tantum cum specie veritatis referri possent. Neutiquam vero cum Bretschneidero contenderemus, Barnabam opportunam evangelii Johannis commemorandi occasionem nactum esse; nobis potius in aprico esse videtur, epistolam illam, pro cuius auctore Barnabas habetur, non personam Christi, sed religionem christianam, cujus historiam et revelationem veteres prophetae depinxerunt, tanquam rem primariam tractare, ita ut argumenti illius altioris ev. Joh. vix mentio injicienda esset. Idem valet de Clemente, qui quidem historicis rebus occupatus erat, ut fidem coetibus christianis magis magisque inculcaret, non autem, ut, evange-

lio Johannis convenienter, naturam, dignitatem et divinum Christi munus describeret. Clemens ejusque focii in eo elaborabant, ut epistolis suis christianorum animos ad patientiam, amorem et spem futurae felicitatis adhortarentur, ad exemplum ab ipso servatore propositum lectores suos ablegarent, minime vero, ut quaestiones altioris cujusdam gnoseos pertractarent. In scriptis, quae Ignatio et Polycarpo Smyrnenfi attribuuntur, loca occurrunt, quae vix ex alio fonte, quam ex evangelio Johannis repeti possunt, quod auctor noster sensisse, sed non apte negasse videtur. Ignatium quod attinet, probe tenendum est, eum loca evang. Johannis laudasse, quae vix laudare potuisset, nisi commentarium apostoli cognitum et pro libro genuino habuisset. Respexit autem in epistola ad Philadelphenos §. 7. ad Joh. III, 8. X, 7. 9. VI, 51.: quae loca non tritam et ubivis patefactam continent doctrinam, sed imagines, quarum usus ex evangelio Johannis demum recte repetitur. Adparet simul, doctrinam de pane coelesti, de regeneratione etc. non sec. II. quod auctor probare voluit, ad adversarios refutandos ex-

cogitatam, sed jam sec. I. usitatam fuisse. Deinde ex eo etiam, quod ad sermonem Christi cum Nicodemo saepius et non solum ab Ignatio respicitur, hoc sequi videtur, doctrinam de animo prorsus et ope spiritus sancti renovando, arctissime cum argumento Joh. III, et aliis hujus evangelii locis cohaerere. Trium priorum evangelistarum sententiae, quae tanquam resplendentes in scriptis PP. antiquissimorum inveniuntur, multo facilius aliis fontibus, quam scriptis Matthaei etc. assignari possunt, quoniam oretenus, nec non per traditionem ecclesiae, propagabantur, quod autem plane aliter se habet, si loca inspiciamus illa laudata, imaginibus et insignioni evangelii Johannis doctrinae quam simillima. Verum enim vero, quid magis probabile videtur, evangelium Johannis disputationi PP. ansam dedisse; aut ipsum evangelii argumentum maxime speciale et minime generale, rationae originis suae, objectionibus adversariorum quorundam sec. II. adscribere? Nostra argumentatio certe historia adjuvatur, e natura rei sequitur omnesque difficultates, aliter vix solvendas, tollit sine negotio. Singularem Ignatii locum, qui

egregie huc spectat, S. V. Ammonius sibi detexisse visus est, et quidem in epistola ad Trallianos *). Nobis ipsis, epistolam modo laudatam, non quidem ratione verborum, sed ratione fidei illius altioris, colorem et mentem evangelii Johannis sapere, est perquam probabile. Convenientia cum epistola Johannis prima luculentissime adparet, v. c. §. 9. et 10. ubi Ignatius eos impugnat, qui dicerent, Christum non vere, sed tantum specie mortuum esse, qui veram ejus nativitatem etc. non admitterent. Fides vero in Christum, quae Joh. VI. commendatur (σὰρξ, αἷμα) §. 8. inprimis inculcatur. Porro §. 5. ep. laud. τὰ ἐπὶ ἡμῶν commemorantur, quae verba Christi Joh. III. in memoriam revocant. Locus in ep. ad Magnesios §. 6. cum 1 Joh. I, 2. comparari poterit. Idem valet de vocibus ἀρχῶν τῶν αἰώνων τῶν τῶν, in ep. ad Ephes. §. 17. quae saepius in sermonibus Christi apud Johannem

*) Cf. Ammonius, Johannem, evangelii auctorem, ab editore hujus libri fuisse diversum. Erlang. 1811. p. 4. quod progr. tamen nobis inspicere non licuit.

nem occurrunt. Polycarpus Smyrnensis, etiam-
 si in epistola illa ad Philippenses, unica, quae
 superest, eaque brevissima, evang. IV. men-
 tionem non iniecisset, vix vituperari posset,
 praesertim cum non historiam personae Chri-
 sti scribere, sed potius animos christianorum
 ad officia sibi demandata, constanter exse-
 quenda adhortari, et vera fide eos imbuere
 vellet. Occurrit autem locus insignior et
 quidem §. 8. καὶ πᾶν πνεῦμα, ὃ μὴ ὁμολο-
 γεῖ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν ἐν σαρκὶ ἐλελυθότα,
 ἐκ τῆς θεῆς ἐκ ἐσὶ, καὶ τῆτο ἐσὶ τό τῆς ἀντι-
 χρίστου etc. cuius convenientiam cum 1 Joh. IV,
 3. nemo non intelligit, sicuti etiam doctrina
 hic tractata evangelio Johannis minime igno-
 ta, et propterea ad hujus authenticam compro-
 bandam apta reperitur. Hermae, cui libellus
 nomine Pastor adscribitur, Bretschneiderus
 non locum inter PP. apostolicos assignavit,
 quod quidem minime vituperamus, asseveran-
 tes tantum, librum illum laudatum nullo modo
 spernendum esse, quod antiquiori sua origine
 tuetur, Irenaeus enim, Clemens Alex. et alii
 eum tanquam notissimum commemorant, imo
 Eusebius Hist. eccl. III, 3. et Hieronymus

de viris illustribus 10. affirmant, Hermae Pastorem in Graeciae ecclesiis saepissime et a scriptoribus antiquioribus testimonii instar usurpari. Certe hoc indicio esse potest, libellum nostrum in aestimanda ev. Johannis authenticia inter testes locum obtinere, dummodo ad doctrinam hujus evang. respexerit. Exstat autem locus ad hanc rem probandam aptus Simil. X, §. 12. ubi de janua unica ad Deum via, sermo est, et simul affirmatur, neminem, nisi per Christum ad Deum venire. Convenit omnino haec doctrina Joh. X, 7. 9. XIV, 6. Mandata, inprimis tertium totum, egregiam cum epistolis Johannis admittunt comparisonem. Quae mand. IX. de precibus ad Deum mittendis leguntur, congruunt ex parte et ratione mentis cum verbis Christi Joh. XVI, 23. *ὅτι ὅσα αὐ αἰτήσητε* etc. Angustioribus hujus libelli limitibus impedimur, quo minus animadversiones nostras de stylo PP. apostolicorum, de usu quorundam vocabulorum, quae iis sunt cum scriptoribus sacris, nominatim cum Johanne communia, adjiciamus, et exinde nova ad authenticam evangelii impugnati comprobendam petamus argumen-

ta. Ad eos igitur nos nunc convertamus antiquiores ecclesiae doctores, qui cum unam eandemque cum PP. apostolicis fidem sunt amplexi, tum iisdem, nonnunquam etiam firmiter rationibus commentarii Johannei auctoritatem et authenticam ponere et confirmare voluerunt. Principem nostra sententia inter hos locum obtinet Irenaeus, Polycarpi discipulus, cujus auctoritatem in hac re S. V. Bretschneiderus parum agnovit et minus feliciter rejecit. Ne iterum proferamus, quae jam supra (§. 3.) disputata leguntur, unice in eo elaboremus, ut refutemus, quae a Bretschneidero ad Irenaei auctoritatem evertendam §. 41. adscripta inveniuntur. Irenaeum autem propterea e testium numero vult remove, quoniam Polycarpum tantum prima juventute viderit et audiverit, aliis occasionibus virum maxime credulum se ostenderit, et denique non, nisi dogmaticis argumentis, vim tribuerit. Recte, Irenaeus Polycarpum ineunte tantum aetate et videre et audire potuit, sed locus exstat apud Eusebium (Hist. eccl. V.. 20 sq.) ubi sanctissime affirmat, se omnia ea, quae sibi, cum adhuc puerulus esset, a Polycarpo

tradebantur, multo melius et certius memoria tenere, quam ea, quae postea accidissent, ita ut locum, quo Polycarpus ambulaverit, docuerit et munere episcopi functus fuerit, optime indicare posset. Quomodo Irenaeus ita disputare poterat, nisi de veritate narrationis suae sibi persuasum habuisset, praesertim cum alii, qui cum ipso vivebant, rem ipsam investigare, et si mendacem se gessisset, eum erroris arguere debueret? Illis temporibus, doctori ecclesiae pessima metuenda erant, si ex proposito fabulam narrare, mendacia longe lateque dispergere volebat. At auctor Irenaeum hominem credulum nominat, et propterea eum ab aliis deceptum esse putavit. Sed quomodo vir, alioquin studio veritatis indagandae incensus*), decipi poterat, cum tale quid non ab uno, sed a pluribus fieri deberet? Ephesi inde ad Johanne successio epi-

*) Cf. Tertullianus contra Valent. C. V. Photius, Cod. 120. habet haec: Ἐν καὶ ἐν τισιν αὐτῶν ἡ τῆς κατὰ τὰ ἐκκλησιαστικά δογματὰ ἀληθείας ἀκριβεία νόθοις λογισμοῖς κινδυνεύεται. Deinde τῇ θεσπεσίᾳ Ἐιρηναίῳ.

scoporum erat notissima, et maxima pars ecclesiae christianae in Asia minori scire poterat, utrum Johannes ibi vixerit et scripserit, nec ne. Vacat denique Irenaeus culpa, solum dogmaticis, non vero historicis argumentis vim tribuisse, quod partim e modo laudatis adparet, partim ratione evangelii Johannis mentionem injiciendi ipsi probata, satis clare affirmatur. Egregius ille locus adv. Haer. lib. III. C. I praecclare ostendit, Irenaeum non argutis quaestionibus indulsisse, sed veram pietatem, in discipulis domini inprimis conspicuam, summis laudibus sustulisse. Animi pietas, narrandi sinceritas et simplicitas hic eadem est, uti in libris N, T. ita, ut non sine mendacio contendere possis, patrem illum, a nobis venerandum, aut ab aliis deceptum esse, aut alios e consilio decipere voluisse. Etiam si plura externa contra evangelii Johannei authenticam adessent argumenta, tamen hic unicus locus, mere historicus, nobis arma ad ea refellenda porrigeret. Cum vero negari vix poterit, Irenaeum non dogmaticis sed vere historicis argumentis evangelii laudati authenticam defendisse, nulli dubitamus, alia ejusdem

viri dicta in medium proferre, et quidem ea, quae menti evangelii, nec non epistolarum Johannis convenientia putantur. Exstant in hanc rem plura loca e. c. adv. Gnost. lib. III. C. II. §. 8. ubi ὁ λόγος evang. I. disertis verbis commemoratur, non quidem eo consilio, ut fautorem doctrinae de λογῶ se exhiberet, sed potius, quod contextus postulat, ut declararet, quale sit initium, quod et in ev. Johannis et in reliquis, Matthaei, Marci et Lucae commentariis deprehenditur. Nonne igitur hic personam historici egregie studet agere; nonne singularem examinandi adhibuit diligentiam? Alia illa Irenaei ratio, propterea de quatuor tantum evangeliiis sermonem esse posse, quoniam quatuor plagae coeli inveniuntur, hac orationis serie vix alicui offendiculo esse poterit. Deinde Irenaeus omnem adhibuit operam, ut ostenderet, quo consilio quatuor illa evangelia scripta essent, utrum et quam ob causam commentarius ille, Lucae tributus, inter scripta genuina referri deberet. Mira diligentia Lucae auctoritatem conciliare studet, dum loca profert, quae ei sunt propria, ab initio usque ad finem evangelii. De

Matthaei, Marci et Johannis evangeliis brevissime disputavit, putans, nemini in mentem venire, inveteratam et auctoris et commentariorum auctoritatem infringere. De Johanne scribit, eum Cerinthum refutare, et fidem in unum verum Deum, qui mundum creaverit et simul pater Jesu Christi exstiterit, firmiorem reddere voluisse. Vix evitare potuisset, dubia de authenticia evangelii Johannis, seu de persona et scientia auctoris commemorare, si ejusmodi dubia vivente Irenaeo dispergebantur. Prima et secunda Johannis epistola ab Irenaeo eodem loco, ubi de evangelio sermo est, commemorantur et I Joh. II., 18. IV. 1. 2. 3. V. 1. II Joh. 7. 8. 10. 11. satis clare innuuntur.*) Quae cum ita sint, Irenaei auctoritas tuta et gravis manebit, et in nostra re tractanda omnino locum obtinet primarium.

*) Cf. Adv. Gnost. I. Cap. 8. Καὶ διὰ τί ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο etc. Lib. II. C. 22. provocat ad Joh. VIII. 56. C. 28 convenit cum Joh. XIV. 28. Lib. III. C. 11. consilium evang. Joh. adumbratur. Lib. IV. C. II. Joh. V. 46 commemoratur, ex ed. Renati Massuet Paris. 1710. Alia loca silentio trans-eamus.

Iustinus Mart. et Tatianus jam memorari merentur, ille, quoniam aliis et plurimis testibus pro authentia ev. IV. adnumerandus et vir pius judicandus est, hic, quia librum peculiaris (Diatessaron) scripsit, ex quo adparet, auctorem hujus libri quatuor nostra evangelia bene exploravisse, iisque in suam rem saepissime esse usum. Memorabilis ille locus Joh. III. 3. 4. 5. etiam a Justino laudatur. *) Duplici de causa huic allegationi aliquid vis inesse videtur, nam e contextu adparet, Justinum rem historicam, diu creditam attingere, et deinde nostro cum loco alium Jesaiae locum 1, 16. conjungit, ita ut verba Christi eodem jure libro scripto vindicari debeant sicuti verba Jesaiae librum scriptum indicant. Aliis locis supersedere possumus, partim cum in dialogo cum Tryphone inveniantur, cujus Authentiam nuper viri docti suspectam habuerunt, **) par-

*) Cf. Ap. 1. §. 79. ed. Thalemanni

**) Cf. Münscher diss. An dialogus cum Typhone Just. M. recte adscribatur? Marb. 1799, 4. Nitzsch theol. Studien fasc. I. Lips. 1816. p. 9. Lange Dogmengesch. Vol. I.

tim cum Iustinus ipse quatuor uostra euange-
lia tanquam notissima ponere studeat. Tatiani
testimonium non minus legi meretur, quippe
qui evangelia illa, a nobis probata, non tan-
tum agnovit, sed etiam in harmoniam redegit,
et insuper in oratione ad Graecos scriptorum
apostoli Johannis mentionem iniecit. Sunt
quidem, qui dicant, certis argumentis e Ta-
tiani reliquiis nihil ad rem nostram proban-
dam effici posse, imprimis cum adhuc dubi-
tetur, utrum Tatianus, an vero Ammonius
auctor illius harmoniae (Diatessaron aut Dia-
pente) exstiterit. Unice omnino non testimo-
nia huiusmodi sufficiunt, sed tamen alia lu-
culentiora confirmare et rem veritati jam proxi-
mam supra omnia evehere possunt dubia.
Harmoniam Tatiani rite explorantem juvabit,
peculiarem illam b. Zahnii commentationem le-
gisce, in qua Auctor ostendit, Tatianum har-
moniam scripsisse, quatuor evangelia cogno-
visse et summa auctoritate gavisum esse. *)

*) Cf. Ist Ammon oder Tatian Verfasser der ins La-
teinische, Altfränkische und Arabische übersetz-
ten Evangelien-Harmonie? und was hat Tatian bei
seinem bekannten Diatessaron oder Diapente vor

Initium evangelii Johannis et in Harmonia et in oratione ad Graecos (Cf. Zahnus l. l. 208.) satis definite commemoratur. Quae ab Athenogara, quem Bretschneiderus silentio praeteriit, et Theophilo Antioch. ad authenticam ev. IV. comprobendam, profecta sunt, paucis referamus, lubenter concedentes, eorum dictis per se spectatis testimonii vim tantum ex parte inesse. Athenagoras autem saepius, uti reliqui ejusdem aetatis patres, de filio, λόγῳ, seu ratione Dei, verba fecit, et ita ad Joh. I., 1. sq. allusit. Locus deinde Deprec. pro Christ., Cap. IX. edit. Lindneri Joh. X, 30. 38. respondere videtur. Theophilus Antioch. eodem modo ad initium Joh. I, 1 — 3. respexit, lib, II, 31. ex edit. Wolfii Hamb. 1724. 8, et ita scripsit: ἐξ ὧν Ἰωάννης λέγει, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν etc. At vero, quomodo auctor noster Theophilum prorsus negligere et eum tanquam philosophia alexandrina tinctum respuere poterat, virum veritatis sincero animo studiosum et partium

gehabt und zum Grunde gelegt? von Joh. Christian Zahn, in Diario, Analecten etc. von Keil und Tzschirner Tom. II. p. 165 — 210.

alienum? Aperte etiam hoc loco (§. 42.) in favorem hypotheseos scripsit et virum, qui veritati operam dare studuit, justo cupidius castigavit. Ineri huc possent testimonia eorum, quorum scripta perierunt, quorum persuasionem vero alii, postea viventes, servarunt et studiose collegerunt, quae ab illis affirmata aut scripta dicebantur. *) Ultra sec. II. exitum Bretschneiderus in colligendis testimoniis non progressus est, putans nimirum ab illo inde tempore evangelium Johannis inter genuina referre coeptum esse. Bene. At enim vero, nonne Origenes, Clem. Alexandr. Tertullianus et alii, qui sec. II. exeunte vivebant, consulendi erant, inprimis cum eorum testimonia satis clara et definita inveniantur et vix suspicari licitum sit, eos librum paulo ante susposititium sine exploratione instituta pro genuino habuisse, tanquam olim in ecclesia usurpatum et diu notissimum commemorasse. Per se spectata

*) Breviter et accurate de iis egit b. Lessius in aurei pretii libro: Wahrheit der christlichen Religion, Götting, et Brem. 1776. ed. IV. p. 50 — 54 et p. 76 — 85. Vir pie defunctus non Cotelarii et Lardneri, qui jam cautius disputabat, sententias, sed veritatem secutus est.

haec testimonia non sufficerent, sed cum aliis antiquioribus comparata optime valent, rem semel susceptam defendere. Imo testimonia, e tertio aut quarto seculo petita, nullo modo negligi possunt, dummodo non velis procedere ultra viam a nobis limitibus circumscriptam.

§. 6.

De testimoniis, quae libris pseudepigraphis et apocryphis, nec non scriptis haereticorum, debentur.

Maxima adhibenda erat cautio, si libri apocryphi, pseudepigraphi etc. ad rem nostram tuendam in medium provocarentur, omnes enim illi libri, vel magis, vel minus, vitiis laborant, et quidem modo historicis, modo vero etiam exegeticis, nec non dogmaticis. Accedit, quod tempus, quo divulgabantur, et auctores, a quibus proficiscebantur, vix cum aliqua veritatis specie designari possit. Quibus autem suntis, tamen illis libris utendum erit, nempe ita, ut discrimen inter eos statuamus, ratione argumenti, quod tractant, et ratione temporis, quo scripti et evulgati sunt; deinde ut investigemus, utrum et quomodo a PP. ad-

hibiti sunt, et denique, ut non ad eos confugiamus, nisi jam aliunde ad doctrinae aut libri impugnati veritatem et authenticam defendendam, argumenta petierimus. *) Ratione argumenti, quod in his libris tractatur, ii, qui de notionibus dogmaticis certant, non in censum veniunt, qui autem de rebus historicis agunt, loco testium secundario haberi possunt, praecipue tunc, quum potius inter antiquiores, quam inter recentiores locum teneant et insuper a PP. cum diligentia et cautione adhibeantur. Exordiamur a pseudepigraphis V. T. et quod adducendum erit, in medium proferamus. Primo loco nobis commemoranda videntur testamenta illa duodecim patriarcharum, partim quoniam, quod argumentum eorum attingit, plura historica, quam dogmatica continent, partim, quia aetas eorum haud longe abest ab aetate apostolorum, nominatim PP. apo-

*) Cautelas hac in re adhibendas S. V. Bretschneider ipse alia occasione adumbravit, Cf. Die histor. dogm. Auslegung etc. Lips. 1806. 8. p. 119. sqq. p. 163 sqq.

Praeterea legi meretur: Ueber die Apocryphen des N. T. etc. von Joh. Friedr. Kleuker, Hamb. 1798. 8. inprimis p. 501 — 508.

stolicorum, quod nimirum e citatis locis adparet, quae apud scriptores ecclesiae antiquissimos (Origenes homil. in Josuam, XV. etc.) reperiuntur. Locum in test. Benjam. §. 3. ubi de Christo, agno Dei, sermo est, vix cum Joh. I, 29. compararem, sed quae in testamento Benjam. p. 745. apud Fabr. leguntur, Θεόν ἐν σαρκὶ ἐλευθερωτήν etc. ad Joh. I. 14. cum specie similitudinis referri possunt. Testam. Jfaschar vero §. 7. continet verba verbis I. Joh. V, 16. 17. quam simillima, et hic locus propter singulare argumentum maxime respiciendum erit. Ceteroquin nemo facile mirabitur, libros illos pseudepigraphos, quorum plurimi plane non in censum veniunt, tam raro scripta N. T. innuere, cum partim consilium, quo scripti sunt, talem citationem non postularet, partim vero libros genuinos S. S. commemorandi istis commentariis supposititiis plane contrarium esset. Etiam rariores cum S. S. locis similitudines, quae in his libris adsunt, fidem nostram affirmant, cujus affirmatio alia adhuc via adsequitur. Idem valet de libris N. T. apocryphis, quorum auctoritas in nostra re omnino levioris momenti manebit. Etsi autem credere non fas est, libros

hos apocryphos ab iis profectos esse, quorum nomen in fronte gerunt, tamen ex parte testimonium nobis possunt exhibere, praecipue cum aetas eorum verosimiliter definiri, finis eorum mere dogmaticus negari possit. Prot-evangelium, Jacobo juniore seu minori adscriptum (ap. Fabr. Tom. I, p. 66 — 126) nostra sententia huc referendum esset, nam statim ab initio Cap. I. verba *ἐκαί σοι μοι ἡ εὐχή μὲ βρῶμα καὶ πῶμα* cf. Joh. IV, 34, et sub finem, Cap. XXIV; verba *ἕως ἂν ἴδῃ τὸν Χριστὸν Κυρίῳ ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα* cf. Joh. I, 14. leguntur. Uterque locus ratione mentis egregie convenit cum commentario apostoli et sententias innuit, quae recte evangelio Johannis dicuntur propriae. Evangelium Nicodemae, quod a multis unum idemque cum Actis Pilati habetur, plura continet, quae lectori statim evangelium Johannis in mentem revocant, sed caute adhiberi debet, cum sola versio latina supersit, PP. vero e. c. Justin. Mart. et alii quidem Acta Pilati commemoraverint, nunquam autem accuratius descripserint, ita ut difficile sit intellectu, utrum illa Acta a PP. laudata idem argumentum constituerint, quod

nunc in ev. Nic. reperitur. *) Eatenus autem inter Testes sunt numeranda, quatenus res historicas attingunt, e. c. Cap. III. cf. Ioh. XVIII. etc. quae evangelio Iohannis convenientes inveniuntur, et quae servari poterant, etsi successu temporis ab aliena manu aliena adfuerentur. Pauca habemus, quae hoc loco de libris seu oraculis Sibyllinis moneamus. Auctor etiam haec oracula non respicienda putat, quod loca, similitudinem cum locis ev. IV. habentia, speciosa tantum essent, deinde quod argumento evangelii e. c. Cap. XVI, 23. aperte contradicerent, dum affirmarent, dona prophetica post abitum Christi cessasse et plane desisse. Omnino concedi debet, loca, quae similitudinem produnt, speciosa tantummodo reperiri, sed exinde neutiquam concludere licitum est, omnia illa loca in re nobis propofita iuste ponderanda ne in considerationem quidem venire. Dignum est memoratu, quod imprimis loca in illis oraculis occurrunt, quae
ad

*) Cf. Kleuker a. a. O. p. 215 sqq. b. Henke de Actis Pilati 1784 recusa commentatio in op. acad. 1802. p. 199 — 228.

ad Joh. XVIII, 22. ἔδωκε, ῥαπισμα τῷ Ἰησοῦ
 ad XIX, 34. λόγχη αὐτοῦ τὴν πλευράν ἐνυξε
 ad XI. ubi de revocatione Lazari in vitam
 sermo est, respiciunt, et insuper alia, quae
 sponte lectori se offerunt, et saepius comparatio-
 nem cum IV nostris evangeliis tanquam efflagi-
 tant. Quod auctor de contradictionibus monuit,
 nihil impedit, quominus nostram sententiam
 defendamus statuentes, illa oracula non ab uno
 auctore scripta aut collecta sed a pluribus diver-
 sis temporis spatiis evulgata et postremo a negli-
 gentiori quodam viro tanquam in unum librum
 conflata esse, id quod etiam alii jam ante nos
 statuerunt. *) Facile ea eruenda nobis videntur,
 quae propius accedunt ad aetatem apostolorum,
 et quae additamentis postea factis nullo modo
 removeri poterant, praesertim cum ad narratio-
 nes historicas pertinerent.

*) Cf. Fabr. Biblioth. gr. Tom. I. p. 217. 49—21.
 alii. Nuperrime Bleekius egregie in haec oracula
 commentatus est, of. theol. Zeitschrift von Schlei-
 ermacher, de Wette und Lücke. fasc. 1, 120 — 246.
 fasc. II. 172 — 239. qui et ipse collectionem oracu-
 lorum successivam assumsit. Ipsius autem com-
 mentationis argumentum accuratius indicare mihi
 non licuit.

Restat, ut hac occasione breviter de testimoniis Haereticorum aliarumque sectarum verba faciamus. Recte Kuenoelius primum ad Gnosticum, Valentini discipulum, hujus nomen Heracleon erat, provocavit, quippe qui evangelium Johannis commentario illustravit, quod vix fieri potuisset, nisi Valentinus ipse evang. illud cognitum et probatum habuisset. *) Optime Kuenoelius porro sic disputat: “Ex hujus commentarii fragmentis perspicitur, quam multum operae consumserit Heracleon, in conciliandis decretis suis cum effatis atque sententiis in ev. Joh. obviis. Num vero eum id tanto studio acturum fuisse putabimus, nisi jam illo tempore Joh. ev. pervulgatum fuisset?” Liceat nobis, disputationi viri doctissimi, hanc nostram conjecturam addere. Valentino nimirum liber sub nomine evangelii veritatis adscribitur, cujus argumentum vero accuratius indicare nequeo **). Rem ita cogito. Evangelium il-

*) Cf. Kuenoelius in com. proleg. p. 16. Grabius in Spic. Patr. T II, p. 85 — 117 qui particulas collegit, quarum reservationem Origeni debemus.

**) Cf. Kleuker l. l. p. 235 — 259. qui et ipse nil, nisi conjecturas proferre potuit.

lud Valentino probatum ei ipsi et multo magis adseclis ejus et discipulis varia incommoda e. c. vituperationem, opprobria etc. conciliarit; propterea igitur Heracleon placita hujus sectae cum evangelio ab ecclesiis recepto conciliare et commentarium supra laudatum scribere voluit. Post Valentinianos Montanistae etiam testimonium exhibent ad ev. Joh. authenticam comprabandam, quorum auctor sec. II. vixit et de paracleto somniavit, quem promiserat Christus et cujus solum in commentario Johannis fit mentio. Recte igitur concluditur, Montanistas ev. IV. cognovisse, quod sic nondum tunc temporis ab ecclesia receptum fuisset, etiam non fautores nactum fuisset, adversarii enim Montanistarum illud statim rejicere et ita sectam ipsam refutare debebant. Ipse Irenaeus affirmat etiam (Adv. Haer. III, 11.). “Alii ut donum spiritus sancti frustrentur, quod in novissimis temporibus secundum placitum patris effusum est in humanum corpus, illam speciem non admittunt, quae est secundum Johannis evangelium, in qua Paracletum se missurum Dominus promisit, sed simul et evangelium et

propheticum repellunt spiritum.” Quomodo igitur Ven. Bretschneiderus, Montanum non putavisse, se esse paracletum, scribere quomodo tam multa et tam gravia testimonia prorsus negligere et rejicere poterat? Celsus quoque eodem sec. vivens, propterea ab auctore nostro rejicitur, quod multa non habuerit, quae hodie in commentariis Johannis leguntur. Tenendum est vero, nos non Celsi ipsius opera habere, sed tantummodo ejus objectiones e libris Origenis petere; qui VIII. libros contra hunc adversarium scripsit. Deinde res ipsa satis gravis dicenda erit, quia Celsus, quantum ex fragmentis apud Origenem lib. II. §. 31. 36. etc. perspicitur, eos locos attulit v. c. Joh. I. λόγος, XIX, 34. X, 23. 24. quos vix commemorare potuisset, si statuitur, eum cum ev. IV. nil commercii habuisse *). Quae cum ita sint, eatenus testimoniis adhuc laudatis vis probandi tribuitur, quatenus illis temporibus optime conveniunt, temporibus quibus non, uti hodie, libros alio-

*) Cf. Wegscheiderus Einl. p. 145. 46. Kuenoel l. I. p. 17.

rum citare et critica arte perlustrare solebant. Ex communi sententia ecclesiae catholicae evang. Johannis inter genuina scripta ponebatur, et hoc sufficit, nam vulgaris illa sententia neutiquam calliditate singuli hominis, etiamsi artium fraudulentarum peritissimus fuisset, tam celeriter commendari, pervulgari et stabiliri poterat; sententia communis, quae ab omnibus fere patribus laudatur et notissima sumitur *). In scriptis PP. apostolicorum, nec non eorum, qui PP illos excipiunt, omnino non loci biblici iisdem verbis laudantur, sed plerumque tantum loci cujusdam sensus innuitur, quod fere neminem offendere poterit, cum scriptores N. T. in laudandis libris V. T. eadem libertate utantur ita, ut modo ad traditionem, modo ad versionem alexandrinam modo denique ad verba hebraica ipsi respiciant. Num vero propterea aliquis serio affirmabit, Jesum ejusque apostolos libros V. T. non pro genuinis habuisse? Nonne tunc,

*) Cf. Id, quod censor in diario: Neue theol. Annalen 1820. p. 721. sqq. inter alia, memoratu digna, optime monuit, ubi nimirum Bretschneideri de Irenaeo judicium minime probare voluit.

quum rationes externae, hactenus laudatae et allatae, cum internis, mox adducendis, optime conveniant, authenticia libri, cujus defensio nos jam occupatos tenet, in dubitata nominanda erit? Ut repetamus, quae jam dicta sunt, externa argumenta, per se spectata, non semper sunt ita comparata, ut ex iis solis scriptum aliquod auctori suo aut abjudicari aut adsignari possit. Rem exemplo illustremus, Historia illa de adultera Joh. VII, 53. VIII, 1 — 11. pares habet testes et pro authenticia et contra authenticiam, spectes vel ad codices, vel ad versiones antiquiores, vel denique ad PP. qui hujus historiae mentionem injecerunt. Argumenta externa conjunctim cum internis demum judicium nostrum definire et litem de re ad finem perducere possunt. Monuimus hoc, ut ostenderemus, quam parum proficitur, si in perlustratione externi testimonii internum penitus sejunctum putatur. Eadem vero modo res se habet, si de internis argumentis sermo est, nam vix aliquid efficitur, quamdiu stylus auctoris, constructio verborum, periodi et aliae res, potissimum persuasio scriptoris, quam alia occa-

sione manifestavit, animum interpretis et critici unice tenent. Rem rursus exemplo clariorem reddamus. Auctor noster aestumatis-
simus abhinc aliquot annos Dogmaticam in lucem emisit, quae testari poterat, Bretschneiderum non tantum placitis ecclesiae nostrae etiam in capite de canone N. T. convenien-
ter, sed haec omnia quoque cum intima persuasione scripsisse. Cogita nunc libello, cui adversamur, titulum nomenque auctoris de-
esse, et quisque certe contenderet, huncce libellum, si argumentum contemplatur ab ar-
gumento Dogmatices recedens, a manu Bretschneideri non profectum esse. Imo etiam
tunc quum argumentum seu potius doctrina duorum librorum una eademque recte possit
dici, difficile est, iudicium de vero auctore declarare, quoniam diversa tempora, aut di-
versorum lectorum desideria, aut denique aliae res cum persona auctoris conjunctae,
unum alterumve dicendi genus maxime com-
mendant. Haec omnia a V. S. magis com-
memoranda, certe non negligenda erant.

§. 7.

De argumentis internis, quorum ope auctor evang. authenticam infringere studuit.

Omnes omnino ev. Joh. adversarii plerumque ad rem suam cum specie veritatis comprobendam internis praecipue rationibus usi sunt, ita, ut nulli dubitarent, quominus in commentario apostoli aliam, quam in reliquis evangeliis, doctrinam, alium Messiam, aliud prorsus evangelium invenirent. Ipsi recentiores theologi, etsi authenticam libri non negarent, tamen in eo a partibus adversariorum steterunt, quod inter tria priora evangelia et quartum Johanneum non verbalem, sed realem diversitatem, non solum discrepantiam styli etc. sed repugnantias ratione doctrinae de servatore et de officiis et fide christianorum viderent. Dilemma illud notissimum proponunt, aut Matthaeus, Marcus et Lucas veram Jesu Christi doctrinam nobis servarunt, et tunc Johannes non Jesu, sed sua verba calamo excepit, aut vero Jesus ita verba fecit, uti Johannes eum loquentem induxit, et tunc tria priora evangelia omni statim fide privantur. Nobis paulo aliter visum est, nam

si diversitas, de qua jam agitur, tanta esset, quanta a multis recentioribus theologis fingitur, quomodo tunc statim ab initio ecclesia catholica evang. Johannis et reliqua simul accipere, comprobare et omnibus parem locum, parem auctoritatem assignare potuisset, inprimis cum PP. sedulo id cavere vellent, quod ad placita Gnosticorum, spectaret et fidem christianorum simplicioreni tanquam turbidam redderet? Jam vero de singulis videamus, ita, ut dubitationes adversarii nostri ab internis rationibus petitas hoc ordine examini subiciamus. Primo loco agitur de iis, quae ad facultatem mentis et animi candorem auctoris s. evangelistae pertinent, secundo de discrimine quod tria priora evangelia inter et quartum intercedit, tertio de similitudine ratione verborum et mentis in diversis scriptis, quae Johanni tribuuntur, quanto denique de verosimili ev. Johannis origine seu genesi.

Cap. III.

De persona auctoris evang. quid Bretschn. putaverit.

Cf. Bretschn. lib. Cap. II. §. 11—14. et Cap. III.

§. 8.

Facultas mentis et animi pietas in apostolo Joh. perscrutantur.

Haec res statim ab initio discutienda videtur quia omnis alia disputatio plane in utilis reperitur, simulac de facultate illa aliquid certi non proponi et probari potest. Quoniam vero auctor noster vagas et dudum explosas aliorum adversariorum sententias de inscitia apostoli, de sensu ejus parum culto, et quae sunt alia, non recoquere certe non exornare voluit, etiam nostra argumentatio et propositio hujus rei brevissima erat. Nostra sententia duplex quaestio solvenda est, quaeritur enim, quisnam Johannes fuerit, si cum Iesu, et qualis deinde, si cum reliquis apostolis et evangelistis comparatur.

Quis igitur Iohannes fuerit, si de relatione ejus ad Iesum sermo est primum enucleandum erit: quaeritur enim, utrum facultatem habuerit, institutionem Iesu recte percipiendi et memoria tenendi, quaeritur porro, num ei forsitan occasio oblata fuerit, praeceptis et adhortationibus magistri sui inprimis interesse, singulos Christi sermones, qui interioris admissionis nominantur, semper cum attentione quadam audire, et ita primum inter apostolos locum tenere. Sin vero iis calculum nostrum damus, quae ab evangelistis reliquis narrantur, tunc dubio caret, Iohannem a magistro suo inprimis amatum et omnis generis beneficiis tanquam cumulatum esse. Loca quae huc spectant, inveniuntur apud Matthaeum XVII, 1. XX, 20. XXVI, 37. Marc. IX, 1. 38. X, 35. XIV, 33. Luc. VIII, 51. IX, 28. XXII, 8.

Quaero igitur, quomodo Iesus, optimus ille pervestigator cogitationum nostrarum sapientissimus in eligendis suis apostolis, discipulum, facultate mentis justa destitutum, quomodo talem aliis anteponere, miro amore eum amplecti poterat? Ceteroquin ex Luc. IX,

54. satis clare intelligitur, Iohannem se doctrinae et rebus Christi summo cum fervore dedisse, quod certe non factum esset, nisi ex proposito fervoris partes arripuisset, a Iesu ipso autem jam aliquam laudem et fiduciam in posterum tulisset. Nonne etiam commilitones huius apostoli, discipuli reliqui, qui cum eo una eademque societatis copula tenebantur, testimonio suo affirmant, eum non tantum a Iesu inprimis amatum esse, sed etiam se huius amoris beneficio dignum praebuisse? Praeter loca laudata conferri possunt testimonia ecclesiae et sententiae PP. antiquissimorum, quas in hac re ab aliis jam collectas videmus *). Natura rei confirmatur arctior illa cum fervore conjunctio, vix enim Iohannes discipulus evadere, multo minus per tres, et quod excurrit, annos Iesu consuetudine frui poterat, ut mente illustraretur animi pietate imbueretur. Sane mente praeditus, facile auribus suis doctrinam Christi percipere, oculis suis facta fervoris insignia intueri, omniaque, quae viderat et au-

*) Cf. Lücke l. l. p. 13—53. Qui tamen multa conguessit, quae non ex omni parte probari possunt.

dierat, memoria tenere poterat. Quid mirum, si Iohannes, intimo cum Christo vinculo conjunctus, magis, quam reliqui apostoli, colorem et formam sermonum Christi indueret, statim ab initio quandam eorum electionem ex proposito et suo gustui convenienter institueret? Non e singulis indiciis sed ex omni rerum et historiae connexu sequitur, Iohannem omnino eum fuisse qualis vulgo putatur, si de relatione ejus ad personam Iesu agitur. Quaeritur porro, quis nam fuerit comparatus cum reliquis servatoris discipulis? Etiam haec questio duplicem involvit sensum, primum, utrum aliter, quam reliqui, literarum scientia, e. c. non judaica, sed alexandrina, informatus fuerit, deinde num doctrinam Iesu e consilio placitis suis accommodaverit. Multum jam de scientia Iohannis extera et non judaica disputatum est, inter viros doctos, et plurimi fere eorum sententiam, Iohannem ubivis philosophiae Alexandrinorum convenienter scripsisse, tanquam indubitata proposituerunt *). Nobis autem

*) Cf. Loeffler, Jerusalem, Paulus, Schmidt et alii, quorum sententias, Kuenoelius in prol. com-

paulo aliter visum est, gravioribus rationibus adductis ut Iohanni eundem cum reliquis apostolis et evangelistis religionis judaicae ambitum assignaremus, quam quidem rem alia occasione jam obiter tactam, nunc uberius exponamus *). Quilibet, additamenta apostoli a Iesu sermonibus sejungens quod sine labore perficitur, statim intelliget, Iohannem eandem cum ceteris Iudaeis et sentiendi et cogitandi rationem secutum esse. Eadem ei cum Matthaeo etc. erat notio de vaticiniis V. T. a Christo et in vita servatoris implendis v. c. Iohann. XII, 38 — 41. eadem notio, de morte cruenta, a Messia perpetienda, cf. XI, 51. ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τῆς ἐθνῆς, de miraculis, cf. XX, 30. 31. de tentationibus diaboli XIII, 2. de precibus ad Deum fundendis, v. c. I Joh. V, 14. 15. de vita futura et resurrectione mortuorum, cf. V, 28. 29. si enim apostolus verba Christi non sensu proprio intellexisset, tunc certe ex-

ment. in Joh. sub voce ὁ λόγος inde a pag. 67. collegit.

*) Cf. Über den Begriff und etc. p. 96.

plicandi causa aliquid addidisset. Res denique, quae in historia Iesu primariae putantur, a Iohanne eodem modo, uti a reliquis, narrantur, exceptis singulis quae vix ad summam rei numerari possunt, et quidem propterea, quoniam opiniones Iudaeorum ipsorum, inter se discreparent, ita, ut alii putarent, Messiam Bethlehemi natum iri alii alium ejus adventus locum nominarent. In tali sententiarum diversitate justo audacius esset, definire et rite distinguere, quae aut judaicis notionibus convenienter, aut accommodata ad placita Philonis et Alexandrinorum disputantur *). In universum aliquid certi statuendum, in singulis vero summa cautio adhibenda erit, sequitur igitur hoc, Iohannem ratione doctrinae, intelligentiae, notionum et fidei reliquis apostolis, qui cum Iesu consuetudinem habebant, similem fuisse. Animus ejus autem aliter comparatus erat, quod

*) Cf. Kuenoelius l. l. p. 80. sqq. qui probatum ivit, doctrinam de λόγῳ eodem jure christologiae Iudaeorum Palaestin. assignari, quam ex alio fonte repeti posse. Inprimis cf. Bartholdtius in christ. Erl. 1811. p. 27. 75. et alibi.

statim declarari debet, quum jam candor huius animi accuratius describendus erit. S. V. Bretschneiderus (§. 11 — 14. et §. 19.) contendit, auctorem IV. evangelii verba Christi ex proposito mutavisse, plura pro lubitu adfuisse, et sibi singulari plane modo auctoritatem conciliasse. Quae quidem vituperandi ratio si vera esset, frustra et sinceritatem animi et auctoritatem Iohannis apostolicam defenderemus. E. Ioh. IV, 44. XVIII, 32. XVII, 12. auctor noster conjicit, apostolum ea, quae narraverit, non vidiſſe, sed e traditione vel scripta, vel non scripta, hausisse, quod autem vix concedi potest, cum loci illa laudati, nisi detorquentur, sed recte explicantur, alium et admittunt sensum et postulant. Ioh. IV, 44. haec leguntur. *Αὐτός γὰρ ὁ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν, ὅτι προφῆτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν ἔχει.* Locus hic lucem foeneratur ex Luc. IV, 24. add. Matth. XIII, 57. ubi Christus tale quid professus erat. Bretschneiderus difficultates mavult excitare, quam iis adsentiri, qui Iohannem tria nostra priora evangelia cognovisse, probare student. Ioh. XVIII, 32. sermo est de praedictione mortis et cruciatuum, quae alio tempore ex ore Iesu profecta

fecta erat. Iohannes hac adiunctione mortis genus Romanis usitatum volebat innuere et respexit haud dubie ad Ioh. III, 14. Matth. XX, 19. XXVI, 45. ita ut simul miram providentiae divinae viam significaret, quum Iesus, legibus Iudaeorum plectendus, cruci non poterat affigi. Kuenoel. in com. ad l. l. putat, Iohannem ad Cap. XII, 32. respexisse: ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς. quod etiam non improbabile videtur. Locum Ioh. XVII, 12. nempe verba, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, non cum plurimis interpretibus ita explicarem, ut haec verba a Iesu ipso pronunciata, sed potius ita, ut a Iohanne, qui pariter, ac reliqui evangelistae, libenter de vaticinio impleto loquitur, adjecta putarentur. Iohannes locum Ps. XLI, 10. quem Iesus ipse Ioh. XIII, 18. de Iuda proditore intellexit, in mente habens, facile verba illa addere poterat. Ne cum specie quidem veritatis loci a Bretschneidero laudati probant, Iohannem ipsum prodidisse, se non testem oculatum fuisse sed orationes nec non historiam Iesu traditione hausisse. Animi candor et sinceritas huius apostoli alia etiam via tueri debet, cum auctor noster §. 12. con-

tendat, apostolum, verba Christi consilio mutasse. Provocat propterea ad Cap. III, 29. quae narratio de Joh. baptista aliter apud Matthaeum reperiretur. Si vero contextum utriusque loci paulo accuratius inspiciamus, tunc de mutatione commemorata vix sermo esse poterit. Apud Matth. IX, 15. Christus adsecclas Johannis baptistae refutare studet, qui discipulos suos objurgabant, quod jejunia negligerent dicens, quomodo amici sponsi lugere possunt quamdiu cum sponso vivunt et commercium habent? Apud Joh. vero III, 29. Johannes baptista verba facit, alia prorsus occasione, alio tempore, alio etiam consilio. Imagine a sponfa et sponso desumpta vult indicare, se tanquam paranympum satis habere, sponso sponfam tradere, populum institutione et lavacro sacro praeparatum jam ad Messiam ipsum adducere. Idem valet de loco Cap. III, 22 — 26., quem quidem locum Bretschneiderus ita explicare mavult, ut Johannes s. evangelista baptistam aliter loquentem, quam ceteri, induxerit. Sed tenendum est, evangelistam nostrum et hic diligentissime eos baptistae sermones elegisse, qui inprimis

modestum praecursoris Christi sensum declarabant, quoniam apostolus Jesu dignitatem et hominum humilem statum vividissimis depingere voluit coloribus. Repugnantia inter narrationes evangelistarum de Johanne baptista non vera est, sed tantum ad res externas easque minus graviores spectat *). Evangelistam IV, plura de suis addidisse vir doctissimus in locis inspiciendis Joh. XI. VI, 22 — 24. XIX, 23. 24. conjecit, quam conjecturam autem non admittendam putamus, quia e. c. historia de Lazaro in vitam revocato, cap. XI. ita comparata est, ut singula arctissime inter se cohaereant, et salvo nexu non separari et a reliquis partibus sejungi possunt. Johannis ad singula magis illustranda omnino aliquid de suis addidit v. c. vers. 13. 18. 19. 30. etc. sed ita, ut eo magis reliqua pro vera historia haberi debeant, quod etiam nullis difficultatibus laborat cum et agendi modus, et orationis forma, et eventus rei veram et

*) Cf. Comment. nostra: Über die Geschichte, Lehre und Schicksale Johannis des Täuflers etc. inserta diario, Analecten von Tzschirner und Rosenmüller, Vol. IV. P. I.

simplicem commendent historiam. Christus eundem se gessit in Lazaro revocando, qualem sexcenties se gerere solitus erat. Per biduum quidem commoratus est in regione illa quam (cf. X, 40.) cum discipulis suis adierat, sed hoc neutiquam pugnat cum amore ejus erga homines cum humanitate alioquin in Christo conspicua nam vitae pericula, quae servatori imminebant, jam magna erant, cf. X, 38. 39. XI, 16. et propterea sibi cavere debebat, ne maturam mortem peteret, et manibus hostium traderetur, priusquam Lazaro, amico dilectissimo, auxilium ferret. Lazarus et ejus familia sibi de amore Christi insigni persuasum habebant, et scire debebant, Christum non venisse, ut solum vitae terrestri succurreret, sed potius, ut animos ad vitam spiritualem et coelestem eveheret. Quam parum hoc ii curant interpretes, qui servatoris tarditatem v. 4. et 6. excusare nesciunt? Aliter cogitarent si ad Matth. X, 37 — 39. etc. respicerent et primarium vitae Jesu Christi finem semper cum animi pietate intuerentur. Etiam tunc, quum jam non procul a Lazari vico esset, sciscitando fidem sororum lugentium explora-

re et more suo consueto vult agere, cf. v. 25. 25. 26. Denique ipse preces fudit ad Deum, quod certe non fecisset, si res aliter se habuisset *). Cogitandi et agendi ratio, quae nostro loco Lazari sororibus adscribitur, idem probare, et narrationis veritatem supra omnes dubitationes evehere potest. Orationis simplicitas, animi pietas, innocentia cum fiducia in servatorem conjuncta, hae virtutes hic sunt conspicuae, ut fabulam legere vix possit alicui in mentem venire. Alia silentio praetereuntes, unam tantum eamque philologicam addamus animadversionem. Versus nimirum 6 qui interpretibus modo commemoratis praecipue est offendiculo, quoniam de commemoratione Jesu diuturniore sermo est, quam quae necessaria

*) Heubneri, amici longe aestumatissimi, pietas recte vidit et judicavit. In comment. de mirac. etc. Witteb. 1802. Inter multa alia per quam egregia, p. 43. scripsit ita: Quis enim quaeso tali adspectu oblato preces inchoabit? Quem non animi impetus impellet, ut statim rem novam cum aliis laetus communicet? quem non naturae vis attrahet quasi ad amicum ipsum tangendum, appellandum, educendum, sustentandum?

videretur, parum e vulgari interpretandi ratione cum versu 5 et antecedentibus cohaeret, et vix cum amore et benignissimo Jesu Christi auxilio conciliandus videtur. Aptior autem verbis versus 6 sensus inerit, si verba *τότε μὲν* non per quidem, sed per tantum vertuntur, quae interpretatio quidem dura videtur, sed partim nexu verborum, partim rationibus philologicis firmari potest. Johannes hanc volebat exprimere sententiam: Jesus, quin audiret Lazarum morbo afflictum esse graviore, quam celerrime ad eum visendum redire statuit, et tantummodo per biduum perniciosissimis adversariorum insidiis se subduxit. Verba *τότε μὲν* admittunt significationem tantum, quum LXX hebr. *כִּנְיָ* tantum, duntaxat Deuter. XXVIII, 13. et *כִּנְיָ* Deut. XXVIII, 29. per vocabulum *τότε* exprimerent *). In versione syriaca (Peschito) non expressa leguntur, quod novum adminiculum interpretationis a nobis propositae esse videtur. Alii quidem difficultates aliter removent, provocantes nempe ad

*) Cf. Schleusneri Lex. s. v. *τότε*.

naturam Christi divinam, quae exitum rei satis felicem praeviderit et propterea opem aliquantisper differre potuerit *).

Quae Joh. VI, 22 — 24. narrantur, auctor negligentiae scriptoris in narrando tribuit, quoniam cum natura rei pugnarent, et homines illi classe navium opus habuissent. Sed nonne verba ipsa a scriptore v. 23. et 24. notata, etsi numerum navium non indicant, eo consilio addita leguntur, ut appareat, unde homines, qui postea Jesum sequebantur, navigia acceperint? Mirum illud Johannis studium difficultates removendi, quae forsitan moveri possent, etiam ex nostro loco, sicut e pluribus perspicitur. Eodem modo ad dubia V. S. ad Joh. XIX, 23. 24. nobis respondendum videtur. Johannes h. l. plura de suis addidit e. c. *Ἰνα ἡ γεαφῆ* etc. v. 24. sed unice eo consilio ut rem v. 23. narratam non tantum ut veram, sed etiam ut

*) Cf. Heubnerus l. l. p. 42. "Sed Jesus, nisi Deo duce et auctore omnia uti narrantur, instituit; etiam maximae adversus ipsum Lazarum inhumanitatis crimen subiisset."

longe a vatibus V. T. praedictam, describeret. Ita loquitur apostolus, ut rem laudet, quae propter singularem causarum nexum omnium considerationem mereretur, quae autem a Matthaeo XXVII, 35. non tam accurate circa res minutissimas relata fuit. De ratione, qua auctor se insignem fecit, Bretschneiderus §. 19. disputavit, et hanc rationem parum laudabilem dixit. Inprimis Cap. XIX, 35. impugnat, quo loco scriptor ἀξιολογίαν suam non satis bene fuitus fuerit. Quatenus reliqui N. T. scriptores nihil addunt, ut narrationi cuicunque fidem concilient, eatenus affirmatio Johannis v. 35. omnino et primo aspectu suspecta videtur. Sed tenendum erit, apostolum non sibi ipsi, tanquam scriptori ἀξιολογίαν conciliasse, sed potius rei cujusdam in facto positaе, mortis Christi verae, certitudinem declarare voluisse. Johannes ad dubia respexisse videtur, quae forsitan postea et serius movebantur, aut quae ab initio parva tantum cum vi proponebantur, et haec dubia statim justo modo refutare studuit. Ne dicas cum Bretschneidero, ipsa haec et alia loca satis clare sec. II. innuere, quippe quo docetae et alii veram Jesu Christi mortem

addubitabant; ne probare studeas, scriptorem haec et similia mentitum esse. Talis fraus in re tam gravi, et nullo antiquiori testimonio confirmata, recta via omnem statim ev. Joh. auctoritatem evertere, imo hoc evangelium primo inde ab initio extinguere debebat. Res ipsa autem sole clarior est, si statuitur, Johannem l. l. et alibi partim ad contradictiones quasdam respexisse, partim dubia nondum cognita et movere et rejicere studuisse, quod ab accuratiore illo apostoli scribendi genere minime abesse videtur. Jam satis erit ad Johannem defendendum, qui nostra sanctissima persuasione non, nisi injuste, inscitiae et animi levitatis arguitur.

§. 9.

De statu auctoris ev. IV. externo.

Status hic externus, seorsim pertractandus, in eo reperitur, quod ad familiam, patriam et mores patrios spectat quatenus de auctore evangelii quarti sermo est. Bretschneiderus vero Cap. III, §. 15 — 18. probare studuit, auctorem hujus evang. neque Judaeum fuisse,

neque Palaestinam patriam habuisse. Provocat propterea §. 15. ad formulas quasdam dogmaticas, quae aliam, quam judaicam, sapientiam patriam, quod v. c. de λόγῳ Joh. I, 1. sqq. commemorato valere debet, deinde de vocabulis σάρξ et αἷμα, Cap. VI. saepius et tropica significatione occurrentibus. Omissionem autem vocabulorum αἰδῆς. γενέσθαι etc. difficilem esse explicatu, quamdiu Judaeus ex Palaestina oriundus, pro auctore nostri evangelii haberetur. At vero, quomodo e solis formulis λόγος etc. aliquid contra authenticam evangelii poterit proferri, quum formulae illae partim usu linguae hebraicae confirmari, partim e scriptoribus judaicis, Christi temporibus viventibus, egregie illustrari possint? Multi interpretis Cap. I. evang. ubi ὁ λόγος commemoratur haud inepte usui linguae hebraicae accommodatum explicare voluerunt *). Mittamus nunc hanc interpretandi rationem, sed in eo consistamus, omnem e formulis illis,

*) Cf. Sam. Fried. Nath. Mori recitationes in ev. Joh. ed. II. 1808. p. 13. sq. Kuenoelius in Com. sub vocab. λόγος.

quae ad feriozem debent spectare aetatem, probationem esse imperfectam, quia lectores, animus scriptoris et multae aliae res, formulas has vel illas nobis quasi sanctiores reddere soleant. Nonne hoc exemplis sat multis et quotidianis probatur? Johannes etiam propterea abstractum pro concreto ponere tanquam coactus erat, cum Jesum in sermonibus, ab ipso reservatis, idem facere vidisset, et cum prologus a Johanne Cap. I, 1 — 14. adjectus esset eo consilio, ut integrum quasi evangelium adumbraret. Philonis exemplum non minus probat, formulas quasdam jam primo saeculo adfuisse, quae Bretschneiderus feriori aetati studet vindicare. Referrem huc vocabula illa tropica Cap. XVII. *σάββας*, *αἶμα* etc. quae triplici modo satis bene explicari possunt, partim nimirum e natura, quae altioribus illis sermonibus Jesu est propria, partim ex usu linguae hebraicae, et partim denique ex scriptoribus judaicis v. c. Philone et Josepho, Apocryphis V. T. et Paraph. chaldaicis. Quas Bretschneiderus §. 16. ubi de formulis quibusdam agit, movit difficultates, hae vix commemorari merentur, quum Cap. II, 13. 23. V, 45. VII, 2.

VIII. 17. XI, 55. XV, 25. evincere studet, verbis et additamentis tam superfluis uti potuisse neminem, qui scriptor judaicus fuisset. Marcus, etsi scriptor Judaicus erat, easdem explanationes in usum eorum, quibus evangelium destinatum erat, addidit. Sed auctor noster Johannem gravius accusat, quod res judaicas falso illustrasset et errores commisisset, §. 17. Provocat ad Cap. I, 28. et quidem ad vocem *βηθαβαρᾶ* IX, 7. *απεσταλμένος* III, 23. *αἰνῶν* IV, 5. *σιχαρ* VII, 52. quo loco veritas non inveniretur, quia Jonas et Nahum e Galilaea originem suam duxissent, XI, 49 — 52. quae narratio historiae repugnaret, cum vicissitudo muneris sacerdotalis nulla, Caiphas vero dono vaticinationis non dignus fuisset. Liceat nobis, non singula urgere, sed hoc tantummodo viro docto opponere. Plurima illa loca laudata difficultatibus et obscuriori sensu haud amplius laborant, si ad lectionis varietatem, aut ad corruptionem et explicationem mysticam ex proposito factam, aut denique ad additamentum, a feriore manu profectum, respiciamus, (Vid. Kuenoelius ad l. l. in commentario.) Cap. VII, 52. idem valet, quod jam supra de diversis

Judaeorum opinionibus inonuinus. Quomodo omnes Jonae et Nahumi patriam Christi temporibus cognitam habere et perpetuo memoria tenere poterant, quum in rebus multo gravioribus in diversas abirent partes? Locus vero XI, 49 — 52. facilis videtur explicatu, si vocabulum ἐνιοῦτῃ eodem sensu uti hebr. שָׁנָה sumitur, illo tempore; donum autem vaticinandi Caiphae non ut homini improbo, sed propterea tribuitur, quoniam Deus, quod S. S. saepissime testatur, improbis quoque hominibus, praesertim munere et splendore quodam praeditis, utitur ad consilia sua optime exsequenda. Majoribus difficultatibus loca sunt pressa (Bretschn. §. 18.) quibus de celebratione agni paschalis agitur. Johannes vero e sententia impugnatoris primum Matthaeo, Marco et Lucae contradixit et deinde sibi ipsi non constitit, quod non explicare posse sibi visus est, nisi alium computandi dies modum admittamus; et ad lites illas paschales sec. II. ortas, respiciamus. Cur vero vir doctissimus non iis assentiri voluit, qui statuunt, Jesum coenam Judaeorum paschalem anticipasse, quum hac demum via et diversae relationes egregie

componi et ultima Christi historia optime illustrari possit? Luc. XXII, 15. Jesus ipse declarare videtur, se cum desiderio hoc ultimum pascha expectasse, (πρὸ τῆς με παθῆν) more consueto nunc coenam Judaeorum celebrare non posse *). Haec sufficiant, quum eodem jure quo Bretschneiderus auctorem evangelii Judaeum fuisse negavit, affirmare contrarium et vestigia meri Judaismi in ipso evangelio ostendere possemus. Temporis numerandi ratio, imagines quaedam solennes e. c. Joh. III, 14. ipsum allegoricum disputandi genus, inprimis res in historia passionis, quarum mira cum indulgentia fit mentio, haec omnia luce clarius judaicum indicant scriptorem.

*) Uberius de hac re exposuerunt: Kuenoelius in Com. in Matthaeum p. 665. sq. inprimis autem Gablerus in diario theol. Vol. II. 1799. p. 441—484. Über die Anordnung des letzten Passahmahls und Anhang: Ob Jesus wirklich das Osterlamm gegessen habe?

Cap. IV.

De discrimine quod tria priora evangelia inter et quantum intercedit.

§. 10.

Adumbratio disputationis in universum.

Comparatio, quae inter scripta antiquioris aetatis, quae ex parte et ratione finis similitudinem produnt maximam, sed a manu diversorum profecti sunt scriptorum, instituitur, diverso modo potest institui. Omnis quaestio in eo fita est, ut et diversitatem argumenti et formae perpendamus, definiamus et tunc demum ambitum disputationis ponere studeamus. Argumentum et forma si rite distinguuntur, aliae res inferiori loco positaе, facilius dijudicandae et recte aestimandae erunt, e. c. uberior aut brevior rerum explanatio, sermonum a Jesu habitorum electio, singularis quorundam verborum usus et horum verborum saepius occurrens repetitio etc. S. V. Bretschneiderus in eo errasse et peccasse videtur, quod comparisonem, de qua jam agitur, non rite definiit,

multa, quae ad eum spectant, partim omisit, partim non satis apto ordine et membrorum nexu protulit, ita, ut quaestio primaria, utrum et quatenus comparatio inter tria priora et IV. ev. locum habere possit ac debeat, ne verbulo quidem commemoraretur. Deinde etiam vir doctissimus rationes illas haud spernendas, quae ad diversitatem explicandam non parum faciunt, potius silentio praeterire, quam argumentis refutare voluit. Porro nihil dictum legimus de dissimilitudine, quae inter ipsos tres priores evangelistas intercedit, et eodem modo offendit, quo Bretschneiderus narrationibus et descriptionibus Johannis offendebatur. Denique etiam ea omnia neglecta reperiuntur, quae tempori, loco, lectoribus et aliis rebus externis aequae ac interno diversorum scriptorum animi statui assignari debent. Nostra sententia in censendis narrationum, quas evang. reservarunt, diversitatibus est haec: omnis illa diversitas primum ratione fontis, deinde ratione argumenti et formae, porro ratione ambitus et denique ratione effectus definiri et ponderari debet.

§. 11.

De fonte ex quo diversitas illa commemorata manaverit. Bretschn. Cap. I. §. 1—10.

Jam dudum viri docti in eo elaborarunt, ut singularem ev. Joh. colorem et inprimis diversitatem, quae inter hoc et reliqua evangelia intercedit, ex fonte satis certo derivarent. Alii autem hunc fontem in scriptoris ingenio et moribus, alii extra eum investigare voluerunt, ita, ut vel de oppositione evangelii contra Joh. baptistae adsecclas et alios adversarios cogitarent, vel sinein reliquos commentarios explendi statuerent, vel denique ad alias res externas, casu fortuito ablatas, respicerent. Etiam hoc loco auctor noster non satis accurate distinxit, conjuncta nimis separavit et unum tantum fontem vidit, ubi de pluribus sermo esse poterat. Ii solummodo nostra sententia rectum viderunt, qui Johannem partim interno impulsu, partim externis causis ad evangelium concipiendum commotum esse, contenderent, et non hypothesein aliquam praeconceptam, sed historiam ducem eligerent. Adversarii qualescunque fuerint, haud dubie apostolo ad conscribendum con-

mentarium anſam dederunt, ſed propterea Johannis ipſius pars non excludenda erit, imo ipſa illa externa ad ſcribendum oblata occaſio animi ſenſum magis magisque excitare, pietatem et amorem apoſtoli in Chriſtum et veritatem a ſervatore propoſitam acuire et commentarium ipſum perfectionem reddere debebat. Praecipua pars omnino et ingenio et moribus Johannis tribuitur, quia apoſtolus ipſe optime intellexit, cur has et non alias res in hiſtoria ſervatoris memorabiles literis conſignare et quidem ſingulari colore ornare voluit, non ita, ut Jeſu ſermones a ſe excogitados ſubſtitueret ſed potius ita, ut hiſtoriam, quam ratione habitus externi pro lubitu narrare et ornare poterat, ſingulari colore, verbis ab ev. inprimis amatis, traderet, hoc poſſimum conſilio, ut narrationes a Johanne compoſitae proxime ad ſermones a Jeſu habitos et ab evangelifta reſervatos accederent.

Agimus jam de iis qui fontem unicum in Iohannis ingenio et moribus ſitum eſſe affirmarunt. Hi vero ex parte cum Bretſchneidero faciunt, aſſeverantes, in quarto ev.

non genuina fervatoris verba, sermones etc. legi, sed potius doctrinam etc. ab ipso auctore commentarii Iesu ori injectam. Volunt porro, Iohannem moribus Alexandrinorum assuefactum, hos mores multo magis, quam simplicem illam Christi doctrinam curasse, et vix aliter agere potuisse cum feruor animi in Iohanne conspicuus, narrationem ad ipsa fervatoris dicta compositam nullo modo adin-
fissent. Sumunt denique, Iohannem, qui tria priora evangelia aut cognoverit, aut non respexerit, doctrina christiana simpliciore forma ante eum tradita non contentum, peniculum fecisse, doctrinam et res christianas nova forma, altiori tanquam gnosi accommodata induere, et de pretio commentariorum jam evulgatorum aliquid detrahere. Sed his opponendum erit hoc. Internus impulsus ad scribendum temporibus Christi nec non ejus apostolorum non unicus dici poterat, cum potius causae externae e. c. historia Iesu longe celeberrima, novitas religionis christianae, modus propagationis etc. ansam suppeditarent primariam. Quomodo porro discipulo fervatoris, quisquis fuerit, in mentem venire pot-

erat doctrinam, institutionem, miracula et alia fingere, sua commenta non servatoris dicta literis consignare, cum res christianae animum occupatum tenerent, amor in Christum scriptorem tanquam cogeret, se suaque penitus oblivisci, Iesum tantum loquentem summa cum fide inducere. Apparet ex his, cur Iohannes alio scribendi genere, quam reliqui, uti vellet, cum nimirum, arctiori cum magistro amicitiae et amoris vinculo conjunctus, facilius sensum verborum Christi sentire et investigare et deinde hunc sensum in usum aliorum exprimere posset. Nobis propterea verosimilius videtur, animum Iohannis totum ab animo Iesu allectum et penetratum, quam doctrinam Iesu ad gustum et sensum apostoli nostri compositam esse. Christus multo facilius discipulum ab ipso inprimis amatum totum ad se conformare, quam discipulus alium Christum describere poterat. Maximis difficultatibus pressa sententia, Iohannem in ev. suo non ingenio et moribus Christi sed suis convenienter loqui, etiam propterea vix se commendabit, quoniam educatio et institutio Iohannis Alexandrinorum placitis accommoda-

ta argumentis historicis non evincitur, sed vulgo tantum sumitur. Auctor noster sententiam suam mino melius defendere studuit, et propterea ev. IV. sec. demum II. assignare voluit. Sed etiam hac via ex parte tantum difficultates modo commemoratas evitabit, quum incredibile non solum, sed etiam impossibile dicitur, alium, quam verum illum servatorem, per integrum evangelium fingere, aliam historiam, doctrinam, miracula, (non ea, quae in apocryphis libris narrantur, et quorum consilium plane non intelligitur) alios homines lectoribus cum tanta specie veritatis proponere, ut nemini dubia movere in mentem venerit. Etsi igitur lubentissime concedimus Iohannem interno aliquo impulsu ad evang. conscribendum perductum esse, tamen iis adversamur, qui omnia narrata IV. ev. scriptoris ingenio et moribus tribuunt, et non verum sed fictum Iesum in hoc ev. vident et audiunt *). Externum jamjam fontem inve-

*) Haec sententia recentiori aetate, a viris doctis proposita et exornata, hos potissimum defensores nacta est. Theol. Journ. von Haenlein etc.

stigamus, quaerentes de fine evangelii polemico et de adversariis, quibus auctor evangelium suum voluit opponere. Quorum in numero alii Ioh. baptistae adsecclas, alii Cerinthum, alii alios ignotos adversarios nominarunt, ita ut Iohannem non ad sectam congregatam et conjunctam, sed ad plures christianae religionis hostes respexisse, affirmarent *). Nostrum est non singula perscrutari, sed tantum eorum mentionem injicere, quae a Bretschneidero aut laudata aut vituperata leguntur. Quod vir doctissimus contra Kuenoelium, Bertholdtium, Henkium, Eichhornium et Wegscheiderum (§. 4 — 7.) monuit his viris lubentissime ad defendendum relinquamus, quum ex parte contra viros illos litem movere coacti essemus, eatenus nimirum, quatenus de uno, non de pluribus fontibus, cogitant, quibus evangelii scriptio debetur. No-

Vol, 4. 1028. von Gabler V, 6. 561. Vogel der Ev. I, 28. Berger moral. Einl. ins N. T. II, 119. sqq.

*) Cf. Kuenoelius in comment. prol. p. 42—59. qui de diversis in hac re sententiis optime exposuit et virorum doctorum libros laudavit.

bis certissime persuasum est, Iohannem non una, sed pluribus causis commotum, animum ad scribendum applicuisse, et hanc nostram sententiam his inprimis rationibus defendimus. Illis quibus apostolus vivebat temporibus, inprimis ab initio rerum christianarum, quum multo plus doctrinae vivae vocis et vitae tribueretur, vix credibile erat, libros contra singulos adversarios aut singulam sectam scriptos esse, certe hoc de evangeliis nullis tutis argumentis probari potest. Integrum ev. IV. argumentum cum nulla hypothesis conciliandum videtur, si nimirum omnia aut Cerintho aut alio adversario congruere debent Iohannes experientia satis multa edoctus optime ad plures homines, non vere christianos, respicere et ex pluribus fontibus simul haurire poterat. Maxima pars evangelii IV. non indolem polemicam, sed potius historicam et dogmaticam prodit, quae res nostram sententiam egregie confirmabit. Praecipuus fons nostra sententia est et manet institutio Christi, quae animum Iohannis et arripuit et singulari modo delectavit, et quae cuilibet evangelistae electionem sermonum, rerum etc. pro lubitu concessit.

§. 12.

Diversitas argumenti et formae apud Johannem et ceteros, qui ev. scripserunt.

Non immerito Bretschneiderum vituperare putamus, si in ejus libello diversitatem formae magis quam argumenti consideratam dicimus. Ev. vero quantum plane a tribus prioribus recedere his rationibus auctor probatum ivit. Desiderat vero auctor, si tria priora et IV. evang. inter se comparantur dictionis claritatem et varietatem. Deinde disputat et contendit IV evangelistam Iesu sua verba eaque a Iesu verbis abhorrentia subposuisse, quod tres priores non fecerint. Inprimis diversa illa de dignitate servatoris disputatio ei est offendiculo. Denique provocat etiam ad Nazar. et Ebion. qui post excidium Hieros. unam eandemque cum Matthaeo, Marco et Luca sententiam habuissent. Jam singula nobis sunt perlustranda. Quae ab auctore de dictionis varietate et orationis claritate disputata leguntur variam etiam nobis disputandi materiam suppeditavere. Rem ipsam ita expediamus, ut primum de qualibet dictionis varietate in universum et deinde nominatim

de ea verba faciamus, quae in commentario apostoli Iohannis reperitur, eique propria potest dici. Dictionis illius primum commemoratae diversitas nobis in eo esse videtur, quod verba singula cum negligentia aut cum diligentia, aut sensu proprio, aut vero sensu allegorico et tropico, vel sine omni vi insigniori, vel cum affectione animi praecipua usurpentur, abstracta pro concretis ponantur, et sermones illi aut narrationes longiores aut nexu leviori aut vero arctiori conjungantur. Dictionis diversitas nititur primum usu verborum aut negligentiori aut diligentiori, cum nimirum alii in sermonibus aut scriptis verborum ornatum ament, alii sine verborum electione uti in communi vita loqui ita etiam scribere soleant. Cujus diversitatis exempla sat multa partim in antiquioribus, partim in recentioribus libris invenies. Alia autem diversitas exoritur, si de sensu verborum tropico aut proprio sermo est, alii nempe ita informati videntur, ut vix aliter, quam tropice seu allegorice loqui et scribere possint, aliis oratio allegorica inimica est maxima. Arctissime cum his cohaeret, quod vel concreta,

vel abstracta pro concretis ponantur, omnes, qui allegorico et ideali dicendi generi indulgent, e vita communi tanquam egrediantur et usum loquendi popularem penitus rejiciant, non singulas res sub oculos positas intueantur, sed potius ideam, quam animus concipere potest maximam, sibi efformare soleant. Constructio denique verborum, nexus sententiarum, sermonum dispositio, aut accuratior aut negligentior, narrandi brevitās et concinnitas, haec omnia dictionis varietatem et claritatem vel augebunt, vel minuent. Quibus praemissis quaestio illa altera de dictionis diversitate in evangelio Johannis, cum caeteris comparata, facilis est soluta. Non inepte dixeris, quemlibet N. T. scriptorem suo ingenio convenienter scripsisse et scribere debuisse, quia et mentis et animi indoles diversam res percipiendi facultatem, tenendi memoriam et communicandi cum aliis genus efficiunt. Aliter res se habet, si Matthaeum, aliter si Marcum, aliter si Lucam etc. inspiciamus. Quantum differt oratio graeca, quae apud Lucam, praecipue in quibusdam particulis, reperitur, ab oratione Matthaei, qui hebraicae

linguae genium sequebatur, Marci, qui tam in usu singulorum verborum et particularum, quam in omni dicendi et explicandi genere a Matthaeo et Luca recedit. Quid miraberis igitur, si etiam Johannes alium se praestitit, alium dicendi colorem et indolem sibi arrogare voluit et debuit? Arctior illa et diuturnior cum Jesu conjunctio et familiaritas, interior illa quae inter Jesum, Jacobum, Petrum et Johannem intercedebat admissio et animorum communicatio, nonne discipulum a servatore imprimis amatum supra res consuetas et terrenas fortiter evehere, nonne eos Christi sermones, quos multitudo audientium parum cupere et intelligere poterat, ei carissimos reddere debebat *)? Aliae insuper rationes commendant sententiam a nobis propositam v. c. finis a scriptore proxime assequendus, lectores eorumque praecipua desideria, deinde res quas nunc ignoramus, uti

*) Cf. Joh. XIV. XV. XVI. Quibus capitibus ultimi illi Christi sermones continentur. Legibus psychologicis verosimilius est Johannem vestigia Jesu pressisse, minime vero eum magistro suo alia verba supposuisse.

omnis generis notitiae historicae in explicandis libris sacris difficilius comparantur, quod de epistolis apostolorum singulis valere, diu concessum est. Comparatio inter IV et tria priora evangelia nos edocet, Johannem institutionem illam popularem, quae tribus prioribus propria dicitur, deseruisse et ad altius aliquod dicendi genus adspirasse; nam gnomias sententias per breves et illustres, quae oratione montana continentur et aliis occasionibus per integra Matth. Marci et Lucae evang. redeunt, in IV ev. frustra investigabis, quippe quod longioribus potius sermonibus nec non disputationibus refertum reperitur etsi nemo ibit infitias, orationes longiores passim etiam apud reliquos evangelistas v. c. Matth. XXIII. XXIV. etc. occurrere et ita diversitatem inter eos et Johannem explicatu reddere ex parte faciliorem. Multae deinde voces, quae apud Matth. etc. proprio sensu adhibentur, in ev. Johannis tropicam et allegoricam obtinent significationem v. c. *ἀγρος*, *βρῶμα*, *ἐνστάσις*, *θάνατος*, *ζωή*, *ὁδὸς* etc. Sed quaeso, quomodo evangelista aliter scribere et genuinas Christi orationes, quas pro lubitu colle-

gerat, aliis scriptas tradere poterat, cum servator ipse saepissime allegorico sermone uteretur, eoque uti deberet, quamdiu novam evangelii veritatem mira cum sapientia rebus in vita obviis, sententiis et verbis diu usurpatis annectere, offensionem, quam novus religionis instaurator vix evadit, feliciter evitare vellet. Nonne insuper multa verba, quae apud Johannem sensum tropicum sapiunt, etiam a Judaeis (vid. lib. sapient. et alii) hoc sensu adhibita, in reliquis vero evangeliiis eodem modo, etsi rarius, usurpata sunt? Si tractationem historiae spectas, Johannes recte nominatur scriptor pragmaticus, qui ubivis justum ordinem sequi, singula cum toto argumento conjungere, causam et effectum, initium et finem optime indicare voluit. Quae autem tractatio omnino id effecit, ut scriptor majori et accuratiori diligentia singula verba ponderare, quae omitti poterant, omittere, ubi visum est, pauca explicandi causa addere, et artis scribendi ignarus, tamen, saepissime, forsitan inscius, arti satisfacere deberet. E concessis haec disputavimus, nam S. V. Bretschneiderus ipse non

dubitavit, loca allegorica Cap. VII, 37. 38. §. 5. etc. non quidem ex V. T. attamen ex alio fonte, Judaeis noto illustrare, et talem ab auctore ev. IV. usurpatum esse concedere. Dictionis dissimilitudo, quod jam probatum esse putamus, tam necessaria, quam apta, et propterea non inexplicabilis a nobis dicitur.

Bretschneiderus noster autumat porro, evangelistam Jesu verba supposuisse et sermones excogitasse, quod tres priores non fecerint. Taedet fere nos, etiam hac occasione commemorare nec non urgere, tria priora evangelia plane eodem modo oppugnata esse. Haud pauci recentiorum theologorum sententiam habent, ex qua Matthaeus etc. praedictiones illas satis definitas, quibus Jesus mortem suam cruentam et resurrectionem illam excepturam annuntiaverit, post eventum demum formaverint, igitur verba Christi non sincera fide memoriae prodiderint *). Qui

*) Cf. Paulus Com. Tom. II. p. 521. sq. Herder von der Auferstehung, als Glauben, Geschichte und Lehre p. 76. sqq. Idem vom Erlöser der

igitur horum in hac re ἀξιωματικῶς defendit, is Johannis etiam defendat necesse est, cum nemo non videat, cur quarto tantum evangelio, quod insuper nihil de praedictionibus laudatis continet, imo Christum de tempore futuro verba facientem prorsus aliter loquentem inducit, fides sit deneganda. Jam ad orationes ipsas nos convertamus, quae ab auctore nostro in ev. IV. ficta putantur. Contendit autem (§. 9. 10.) sermones hujus evangelii non re vera habitos esse, et hoc partim e natura rei, partim ex opinionibus tempore Christi inter judaeos usitatis, quibus illi sermones contradicerent, partim denique ex consensu eorum cum opinionibus, seriori demum tempore (sec. II.) exortis, evincere studet. Naturae rei ex Bretschneideri sententia adversantur Cap. II, 4. 15. 19. III, 1 — 21. 26 — 36. IV, 10 — 39. inprimis 31 — 33. VI. VII, 32 — 36. IX, 3. XI. XVII. et quidem propterea quod auditores Christi res protulissent, quas homo sanae mentis vix proferre potuis-

set Christus vero ipse non suae dignitati convenienter locutus esset. Cap. III, 26 — 36. quaerit auctor, quomodo Johannes baptizare pergere potuerit, si persuasionem habuisset eam quae ab auctore evangelii ei adscribitur, apparere igitur Joh. baptistam non suam, sed evangelistae christologiam profitentem inductum esse. Quaestio ipsa est superflua, si in naturam lavacri sacri, quod illis temporibus non inusitatum erat, inprimis vero in baptisma Iohannis paullo accuratius inquiritur, quare rem Bretschn. alto silentio praeteriit *). Deinde nihil commemoravit, qualis christologia baptistae et christologia evangelistae fuerit, etsi praesumere videtur, Iohannem baptistam hoc loco de semet ipso submissius locutum esse, quam in iis locis, quae a reliquis scriptoribus Matth. etc. reservata sunt. Cur autem Iohannes non baptizare pergeret, cum lavacrum

sacrum

*) Cf. Zimmermann de baptismi origine ejusque usu hodierno, Götting. 1816. 4. Reiche de baptismi origine et necessitate. Ib. 1816. 8. Bengel über das Alter der jüdischen Proselytentaufe. Tübing. 1814. 8. et alii.

sacrum ab ipso institutum ad Messiam ducere, animos hominum rite praeparare deberet? Cur evangelista non eos baptistae sermones eligere debebat et poterat, qui proxime ad Iesum et nexum inter hunc et Ioh. bapt. spectabant, cum Matth. et reliqui nudam tantum praecursoris Christi historiam narrare, eum magis respectu populi quam Christi, depingere vellent? Finis ipse, a Ioh. bapt. assequendus idem in omnibus evangelistarum commentariis satis clare innuitur.

Quae ad locum II, 4. inonita leguntur, nimis longe repetita videntur, quam quod accuratiori refutatione eorum opus sit, inprimis cum auctor propter vers. 4. totam narrationem spuriam habere velit. Schusteri huius loci explicatio *) qui verba *τί ἐμοὶ καὶ σοὶ* vertit, quid hoc ad me et ad te, et quae interpretatio mihi ex parte arrisit, priusquam Schusteri commentationem legeram, etsi rationibus philologicis vix defendi potest, ta-

*) Cf. Eichhornii Bibl. der bibl. Liter. Vol. X. p. 765—767.

men cum Johannis scribendi modo, qui non semper luculentior et planior sed saepissime brevior esse solet convenire et contextui egregie respondere videtur. Insuper alii jam recte monuerunt, verbis Christi, etiamsi vulgarem interpretationem sequaris vituperationem et indignationem inesse nullam. Provocat auctor porro ad vers. 15. καὶ ποιήσας φραγχέλλιον ἐκ σχοινίων etc. qui locus ei propterea suspectus videtur, quoniam narrationem continet, quae cum dignitate mansuetudine etc. Jesu vix conciliari possit. Sed difficultates statim evanescunt, si res ipsa recte intelligitur, et cum Lampio, Hezelio, Kuenoelio et aliis statuitur, Jesum non illos negotiatores verberasse, sed gregem in templo commorantem citius expellere voluisse, deinde etiam, si auctoritas doctorum illius aetatis, inprimis auctoritas Christi, consideratur. Versus 19. a Bretschn. adhibetur, ad repugnantiam demonstrandam, quae inter narrationem Johannis et reliquorum commentarios Matth. XXVI, 61. Marc. XIV, 58. intercedat, et propterea Joh. II, 19. sqq. imo totum ev. IV denuo suspectum reddat. Primum vero notanda erit diversa Mat-

thaei et Marci narratio, ille enim scribit
ναὸν τῷ θεῷ hic *ναὸν τὸν χειροποίητον*. Matth.
 XXVII, 40. simpliciter verba leguntur *τὸν ναόν*,
 cum milites et alii Jesum cruci affixum con-
 viciis conscinderent, cf. etiam Marc. XV, 29.
 Haec autem diversitas neminem potest offen-
 dere, quum nimirum testes illi falsi nihil
 aliud agerent, quam verba Christi detorquere
 et cum ulla veritatis specie cf. inprimis Marc.
 XIV, 59., vitam Christi perdere. Matthaeus
 et Marcus, neutiquam suum iudicium refer-
 varunt sed malorum tantum et impiorum ho-
 minum verba turpissima narrare voluerunt.
 Johannes autem, nonne propterea, scriptorem
 summa fide dignum se gessit, dum verba
 Christi a suo de his verbis iudicio plane vo-
 luit sejungere? Ipse apostolus occasione ga-
 visus est, sermonem Christi recte percipiendi
 et memoria tenendi, testes illi autem non
 veritatem curarunt, sed unice pravis satisfacere
 cupiditatibus. Recte denique jam alii
 monuerunt Johannis ipsius explicationem, non
 illam aliam de templo hierosolymitano ora-
 tionis seriei, inprimis quaestioni Judaeorum
 vers. 18. consentaneam reperiri. Qui denique

concedere vellet, quod nobis non concedendum videtur, Johannem verba magistri male intellexisse et sine diligentia explicuisse, praedictio ipsa tamen quae Christo tribuitur, a scriptore excogitata minime dicenda esset. Sermonem illum Christi cum Nicodemo III, 1 — 21., omnino cum Bretschn. Ballenst. et aliis imperfectum dicas, non omnes sed singulas tantummodo easque gravissimas sententias ab ev. reservatas esse concedas, quod saepius factum esse, libri N. T. historici fere omnes docent, sed minime nexus singularum partium desideratur, potius verba et sententiae ab initio usque ad finem arctissime inter se cohaerere videntur. Idem valet de cap. IV. cui auctor noster et nexum desiderat et Samaritanos, 39 — 42. stolidissimos descriptos esse putat, ubi porro rationem, qua Christus fidem mulieris explorare voluit v. 16. 17. 18. rem primariam dicit, et hujus rei causa totam narrationem fictam nominat. Aliter, et si quid recte video, melius judicavit Mayerus, qui nuper ev. Joh. in usum studiosae juventutis commentario donavit *). Ipse igitur vir

*) Cf. Mayer Beiträge etc. Linz, 1820. 8. qui ad

doctissimus difficultates movet, quae plane nullae sunt, simulac usum loquendi in evangelio Joh. accuratius teneamus et modum disputandi fervatori comprobatum, ubi opus est, cum locis explicandis comparemus *). Singula quae de Cap. VI. (§. 10.) dicta leguntur, eo facilius silentio praeterire possumus, quoniam aliorum adversariorum ev. objectiones, eodem modo prolatas, jam ab aliis refutatas videmus. Bretschn. etiam h. l. non singula, singulas sententias etc. urgere, sed totum evangelium contemplari, summam ideam investigare et sic obscuriores locos luce debebat illustrare, si rectam disputationem instituere, dubia feliciter solvere volebat. Pertinet huc non minus id quod ad VII, 32 — 36. ad-

cap. IV. hoc animadvertit: Mit Vers 7. beginnt ein Gespräch, das kein Leser, der Gefühl hat, durchlesen kann, ohne die Schönheit, die in dem Inhalte sowohl als in der Einkleidung liegt, zu bewundern.

*) Cf. Schott, Examinantur dubitationes quaedam de authentia ev. Joh. nuperrime exprioribus IV. capitibus a S. V. Bretschn. excitatae. Jen. 1820. 4. et imprimis. Borger de constanti et aequabili Jesu Christi indole, doctrina ac docendi ratione etc. Lugd. Bat. P. I. 1816. 8.

scriptum legitur, quo loco auctor quaestionem Judaeorum vers. 35. etc. suspectam habet et contendit, ipsos illos Judaeos, quod in ev. IV. semper factum esse putat, tanquam stultissimos esse descriptos et depictos. Quomodo autem stultis possunt adnumerari, quum apostoli similes quaestiones haud raro in medium proferrent, et verba Christi finistre intelligerent? Christum dignitatem suam neglexisse auctor ad IX, 3. XI. XVII. pluribus ostendere studuit, quomodo autem haec dignitas vere contemni et abjici potuerit, ne verbo quidem declaravit. Alia haud dubie est Christi, alia hominum dignitas, qui peccatis et pravis cupiditatibus obnoxii sunt et res futuras non ita, uti servator optimus, certissime praedicere, consilia Dei sapientissima penitus investigare, res mortalium caducas benigniter moderari possunt. Homini, quem vix decet, dignitatem filii Dei metiri et describere, multo minus de neglectu et contemtu hujus dignitatis disputare concessum est, ne dicamus, locos in tribus prioribus evangelis exstare, qui cum majori etiam veritatis specie dignitati Christi repugnare videntur, e. c. ubi

Christus ficum devovet, Marc. XI, 12 — 14. ubi Phariseos et alios graviter objurgat, Matth. XXIII. etc. Christum vero tam saepe in evangelio IV. dignitatem suam divinam commemorare et tam acriter defendere, neminem potest offendere, qui causam, naturam et consilium illarum disputationum rite vult investigare et bene distinguere. Joh. V, 17. 18. X, 33 — 38. ad alia dubia virum doctum deduxerunt, nam ex locis laudatis argumentum petiit ad sententiam confirmandam, Judaeos formulam *ὁὶς τῷ ἀνθρώπῳ* sensu metaphysico usurpare non consuetos fuisse. Quamdiu autem sola conjectura loco argumenti ponitur, tamdiu a partibus Bretschn. stare non possumus, inprimis cum contrariam sententiam a viris doctis rationibus comprobata videamus *). Auctor noster, si ex fin-

*) Cf. Bertholdt Christologia Judaeorum Jesu apostolorumque aetate etc. p. 98 — 100. deinde p. 29. 30. ubi de variis Messiae nominibus, Judaeis usitatis, agitur. Etiam si conceditur, formulam *ὁὶς τοῦ Θεοῦ* in ev. Joh. magis, quam in reliquis, de natura Christi sublimiori adhiberi, tamen exinde Bretschn. sententia nondum confirmatur.

gulis formulis, qualis illa est, sententiam a se propositam explicare seu potius eruere et confirmare vellet lineas christologiae judaicae scribere et tanquam indubitatas designare debisset. Sed quam arduam et vix persolvendam rem tunc in se suscepisset, quin omnes consentiant, inter ipsos Judaeos palaestinenses modo diversissimo de servatore ejusque opere feliciter peragendo disputatum esse? Hanc ob causam etiam omnes illi loci ev. Joh. qui Bretschn. sententia feriozem redolent aetatein, satis bene aliter possunt explicari et illustrari. Duplicis generis loca V. S. V. hac in re inprimis in censum vocare et premere flu- duit, partim nimirum eos, qui de regenera- tione animi Cap. III. et unione cum Christo mystica, partim eos, qui Cap. VI. de lava- cro sacro de baptismo, non illo consueto, sed altiori super naturalem et mysticum sen- sum involvente agunt, Cap. XIII. Alios, qui levioris sunt momenti, v. c. Cap. XV, 1—10., propterea haesit, quoniam apostoli clarissime dicta non intellexissent, silentio praetereamus. Prioris generis locos, quod attinet, monen- dum erit, Christum in universum vix aliter

loqui, quam secundum evangelium quantum differere solitus est. Verba illa tropica, quae Cap. III. et IV. occurrunt, saepius redeunt, imo Judaeis ipsis non ex omni parte nova erant. Valet hoc de vocabulis γεννηθῆναι ἄνωθεν, ὕδαρ, σὰρξ etc. quae rite a servatore eligebantur, quum doctrinam de regno divino tantum sub imaginibus proponere vellet et posset, quod multis exemplis in ev. Matth., Marc. et Luc. probavit. Variis difficultatibus impeditum interpretes Cap. VI. nominarunt, ejusque sensum diverso modo eruere et cum aliis communicare voluerunt. Nobis etiam h. l. nexus respiciendus et distributio, regulis logicis respondens, observanda videtur. Eodem modo, uti sexcenties factum est, res sub sensu cadentes v. c. panis, quem inter homines esurientes distribuere jussit vers. 1 — 15. Christo occasionem praebuerunt, ut successu orationis semet ipsum panem coelestem diceret. Disputatio cum Judaeis instituta eum insuper quasi coegit, illam imaginem continuare et uberius illustrare. Ansam ei porro dedit, de carne sua comedenda et sanguine bibendo verba faciendi, v. 51. sqq.

Locus noster facilis est explicatu, quum Christus ipse justam verborum suorum interpretationem vers. 63. indicaverit, vox *σάεζ* igitur partim proprio, partim tropico sensu erit accipienda, quod etiam de aliis vocabulis, et alia occasione valebit. Si autem Bretschn. recte vidisset, h. l. commenta fec. II. inveniri, tunc verbis Christi, quae explicandi causa addita leguntur, vers. 55. sqq. vix sensus in esset. Quomodo enim ad tropicam auctor significationem, respicere poterat, quum omnia sensu, strictissimo intelligenda essent? Cap. XIII. priusquam de significatione baptismi mystica sermonem esse concedamus, quamlibet aliam interpretationem lubentissime patiamur. Sine praeconcepta hypothese locum qui legit, is singula partim e ritu Judaeorum, partim ex intimo illo fervoris erga discipulos amore, partim denique ex aliis causis fortuitis derivabit nec non explicabit. Christus ipse finem, quem hac actione symbolica assequi voluit, satis aperte declaravit vers. 13 — 15. et ostendit simul, se tantum consuetudinem satis notam imitatum esse, quum nemo non sciret, Judaeos lavacra quaedam sacra habere,

iisque amoris et hospitii officia declarare. Eodem, hoc capite vers. 27. verba: ὁ ποιῆς, ποιήσον τάχιον Br. suspecta videntur et difficiliora intellectu, proptereaue argumenta debent augere, e quibus ev. IV. Joh. abjudicavit idque seriori parum accurato scriptori assignavit. Justam vero horum verborum invenies interpretationem jam apud Chrysostomum, qui dicit, non sunt verba imperantis, sed permittentis et reprehendentis. Similes formulae, ubi Christus turpia tanquam promoveri seu certe permittere videtur, etiam in caeteris commentariis ev. reperiuntur, v. c. Matth. VIII, 22. XXI, 31. etc.

Cap. V.

De argumentis, quae ex aliis scriptis apostolo tributis, repeti solent ad genuinam evang originem comprobendam.

§. 13.

An ex apocalypsi et epistolis veritas evang. probari possit?

Argumentum apocalypseos et nominatim formam ejus ab argumento et forma evangelii plane recedere, auctor his rationibus probatum ivit. Desiderat in evang. doctrinam de resurrectione prima et secunda, de regno millenario de morte I. et II. de tartaro etc. quae doctrina apocalypsi non tantum propria sed tanquam primaria dici possit. Disputat porro abstracta pro concretis in apoc. non occurrere, hujus libri doxologiam autem neque in evangelio neque in epistolis reperiri. V. S. V. facile cogitare et sentire poterat, adversariis suis ad has et alias dubitationes satis largam respondendi materiam suppeditari, quia multi viri docti apocalypsin Johanni abjudicarunt, alii autem Johannem

vere pro auctore habentes, omnem illam diversitatem partim e natura et consilio utriusque libri (comparatio inter ev. et apocal. nos jam occupat) partim ex ingenio scriptoris, qui aliter in juventute, aliter in senectute scripserit egregie expliciterunt. Ingenue fatendum est nobis; horum virorum sententiam Br. dubitationibus neutiquam concussam, denique potius stabilitam esse. Res obscurior luce collustratur, si evangelium librum velis nominare historico-dogmaticum, apoc. autem librum prophetico-didacticum, ubi igitur in illo res in facto posita et jam praeteritae, non imaginibus exornatae, describuntur, ibi in hoc res futurae vividis coloribus depinguntur et nunquam abstracta pro concretis ponuntur, quod plane naturae libri, cui est nomen prophetico-didactici, repugnaret. Sed in ev. nihil de *ἐνστάσι πρώτῃ* etc.

Recte. Verum enim vero res alia ex parte illustranda primum natura horum dogmatum definienda et tunc deum utriusque libri diversitas in his doctrinis ponderanda erit. De prima et secunda mortuorum resur-

rectione, sicuti de prima et secunda morte Paulus in 1 ad Corinth. ep. Cap. XV. 1 Thess. IV, 16. et Johannes in Apoc. XX, 4 — 16. mentem suam declararunt. Paulus quidem disertis verbis nihil de prim. et sec. morte, sed tantum de resurrectione prima scripsit. Nihil vero impedit, quoniam et Paulum inter scriptores N. T. referamus, qui doctrinas supra laudatas cognitae habuerint, nam qui de resurrectione prima verba fecit, is secundam tantum silentio praeteriit primam et secundam etiam mortem non seorsum commemoravit. Multam et abunde a viris doctis de dogmatis modo laudatis disputatum est, alii enim ex mero Judaismo ea repetere, alii majorem et tanquam divinam iis conciliare volebant auctoritatem. Quam diversae autem in hac re Judaeorum et opiniones et descriptiones fuerint, praeter alios optime Süsskindius docuit,*).

*) Cf. Über die jüd. Begriffe vom Messias als Weltrichter und Todtenerwecker, und seinem Reiche am Ende der Welt, in ejusd. promptuario fasc. X. p. 92 — 143. et ibidem: Über die Ansprüche Jesu, in welchen er sich die Auferweckung der Todten etc. ab eodem p. 143 — 199.

Apocalypseos vero natura postulabat descriptionem, quae imaginibus judaicis conveniret, non ita evangelii consilium, quippe quod plane aliud erat, non prophetico didacticum, sed potius historico-dogmaticum. Quod Br. de regno millenario notavit, id ipsum contra virum doctum verti potest, quum vestigia chiliafmi, quae evangelio IV. defunt, succedente tempore exculta reperiuntur, quam ad causam ipsum etiam librum visorum Joh. ferri aetati et auctori sec. II. fanatico assignarunt. Ex eo denique quod singulae res non iisdem formulis in evang. et in apocalypsi Joh. commemorantur, neutiquam unius seu alterius libri non genuina origo probari potest, nam tunc epistolam ad Romanos etc. eodem jure apostolo Paulo abjudicares, quia in hac epistola nihil de resurrectione mortuorum prima etc. commemoratur, cujus ep. ad Cor. I. nec non ep. ad Thessal. I. mentionem injiciunt, etsi non inepte hanc doctrinam Paulo inprimis dixeris amatam, Ipsa mortuorum resurrectio saepius in ev. Joh. non quidem apocal. formulis, proponitur. Cum vero imagines de regno Messiae depromptae in

ev. non occurrant, quomodo tunc imagines de regno millenario satis propheticæ disertis verbis laudari poterant, imo ne meminorandæ quidem erant propter planè diversum, utriusque libri consilium. De aliis iisque similibus formulis aliquid addere nobis vix opus esse videtur. Ad epistolas Johannis Br. §. 29 — 31. respexit, et quidem ita, ut nulla ex iis pro evangelii authenticæ petere vellet argumenta. Concludit fere hoc modo: Evangelium si non genuinum est, epistolæ illæ Johanni tributæ multo minus genuinam ducunt originem, quia auctor in his se non insignem fecit, quod in ev. factum est. Majorem huic argumentandi rationi auctoritatem conciliare studet eo, quod epistolæ eundem plane spirarent colorem, idem in iis esset ingenium. Est igitur in aprico, disputare pergit, epistolarum auctorem sibi servatorem formasse, cujus et sermonem et mores ev. IV. depinxit. Omnes illi, qui cum auctore hanc disputandi rationem communem habent, omnino cum aliqua veritatis specie fermocinantur, nam cum similitudo quaedam ratione materiae et formæ inter ev. et ep. Joh. inter-

intercedat, vix aliquid verosimilius videtur, quam epistolas archetypum tanquam evangelii fuisse, certe supposititias cogitationes et sententias auctoris evangelii nobis indicare posse. Accuratiùs tamen explorantibus res aliter apparet, cum quidem unam et alteram doctrinam et in ev. et in ep. invenire, neutiquam vero primariam doctrinam in utroque libro simul possint detegere. Illa doctrina de antichristo, quae recte in epistola I primaria dicitur, in evangelio nusquam occurrit, et quae in evangelio sexcenties de omniscientia servatoris proponuntur, ea in epistolis hominibus ad scribuntur, ut nulli dubitemus i Joh. II, 20. egregium verborum Christi in ev. II, 25. commentarium nominare. Apertum indicium, Johannem in conscribendo evang. auctorem fide dignum et in epistolis verborum magistri interpretem se praestitisse. Discipulus Christi interioris adinissionis, quacum spiritus et verbum magistri se communicaverant, omnino et in universum epistolas eodem colore finxit, quem evangelium obtinet et necessario obtinere debebat. Br. refutationem docetarum in ep. I. invenit, qua re et quoniam

Johannes nomine presbyteri venit, denuo impellitur, epistolas rejicere et sec. II. auctori incognito adscribere. Vestigia illa, quae ad docetarum refutationem spectant, non argumentum pro Br. sententia praebent, nam adversarii, qui ad docetas accedebant, etiam I. sec. etsi sparsius, in lucem prodire, imo feriores christianae religionis oppugnatores ab apostolo tanquam jam praesentes poterant cogitari *). Vox *πρεσβύτερος* aequae Johanni et sec. primo, ac secundo convenit, praecipue si non strictum et proprium, sed alium laxiorem admittamus sensum. Quomodo etiam ob talem causam omnes alias rationes pro authenticā ep. Joh. in medio relinquere et dubitationibus tam gravibus locum dare possemus **)? Jam-

*) Cf. Wunder, Diss. utrum prima Johannis epist. coetui e Judaeis et Judaeo - Christianis mixto scripta sit? Viteb. 1799. 4. Magazin für christl. Dogmatik und Moral, fascicul. IX. p. 1. sqq. Storrius über den Zweck der evangel. Geschichte und der Briefe Johannis. Tubing. 1786.

**) Cf. Bertholdts Einleit. etc. Vol. VI. p. 3645. sqq. Aetate Christi et apostolorum non inauditum erat, nomen dignitatis et muneris permutare. Johannes igitur, etsi numere presb. exclusus, tamen muneris dignitatem obtinuit.

jam eodem, ne dicam multo majori jure, apocalypsis et epistolae Johannis genuinam evang. IV. originem probare possunt, quae a Br. e testium numero remotae inveniuntur, nam alii e. c. Eichhornius in Introd. diversitatem supra commemoratam ratione dogmatum etc. non admiserunt, congruentiam inter utriusque libri doctrinam potius clarissime docuerunt *).

***) Cf. Eichh. Introductio in N. T. qui λόγος, agnum Dei, majestatem Christi etc. aequae ac in ev. de texisse sibi visus est.

Cap. VI.

Auctoris de genesi ev. probabili sententia examinatur.

§. 14.

Seculo demum II. ev. quartum originem suam duxisse, ortis illis Judaeorum cavillationibus, quae formam disputatoriam, Johanni nostro maxime amatam quippe qui Jesum et Judaeos semper disceptantes inducit, explicabilem reddat facillime, Br. pluribus de causis habet persuasum. Delectus miraculorum (§. 22.) alia illa docendi ratio (distinctio inter praedicationem ecclesiae et γνῶσιν §. 23.) descriptio λόγῃ resplendentis (§. 24.) interpretatio singulorum locorum (§. 25. 26.) ope hujus hypotheseos luce illustrantur. In universum liceat nobis haec animadversionum loco adjicere. Omnis haec adversarii nostri eruditi disputatio hinc et illinc justo destituitur fundamento, nam ipsas cavillationes, quas commemoravit, potius cogitans, quam rite definiens, nihil de eo dixit, quod eodem jure,

quo ev. IV. sec. secundo ortum dicitur, sec. I. jam oriri posset, aliis adversariis ansam ad concipiendum commentarium suppeditantibus. Nullam porro vir doctissimus historiam dogmatis de miraculis exhibuit, ita, ut lector aut aestimationem aut vero contemptum quorundam miraculorum hoc vel illo seculo recte dijudicaret. Respectu singulorum locorum ostendendum erat, omne aliud explicandi periculum prorsus inane et inutile reperiri, quod autem vix ostendi poterat. Jam hoc loco etiam singula uberius perlustremus.

§. 15.

De Judaeorum cavillationibus, quibus perductus auctor ignotus sec. II. ev. IV. concepisse dicitur.

Constat inter omnes, Judaeos statim ab initio rei et doctrinae christianae infensos modo his modo illis rationibus propagationi lucis salutaris se opposuisse, vi et cavillationibus, calliditate et fraude, Christum nec non ejus assecclas persecutos esse, et quidem eo consilio, ut suam religionem tuerentur, christianam vero plane destruerent et tollerent. Ex hac igitur parte non inepte de fine po-

lemico agitur, quem nonnulli scriptores N. T. sibi propositum habuere, quemque inprimis ev. IV. passim respicere et oblata occasione rite perpendere potuit, dummodo finis ille, uti jam monuimus, non pro unico et ultimo habetur. Tria prima ev. continent etiam disputationes Jesu cum Phariseis etc. quae disputationibus in IV. ev. reservatis quam proxime accedunt. Cf. Matth. XIII, 53. sq. XV, 1 — 20. XXII. et locos parallelos apud Marcum et Lucam.

Quis vero exinde affirmabit, Judaeorum dubitationes et cavillationes scribendis illis commentariis unice ansam dedisse? Eodem fere modo, delectum miraculorum quod attinet, cum auctore nobis disputandum erit. Johannis seu ev. IV. de daemoniacis silentium optime explicare posse putat, si ev. origo fec. II. assignatur, quo nimirum seculo ejusmodi sanationes mirabiles cessissent et aliorum admirationem plane non ad se traxissent. Notandum vero est hoc. Notiones de diabolo ejusque vi et efficacia in ev. quarto eadem reperiuntur, quas priores tres evan-

gelistae exhibuerunt, nam diabolus Johannis non tantum est spiritus malus, spiritus mundi invisibilis perniciosissimus, sed etiam genius, qui perpetuas insidias hominibus struit, eos tentat, et regno Christi hostiliter se opponit. Quam quidem doctrinam et evang. et epistolis Johannis propriam esse, alii jamjam abunde demonstrarunt, et Johanni unam eandemque cum reliquis scriptoribus sacris sententiam adscripserunt *).

Occurrunt deinde tres loci, quibus Christus accusatur, cum ope daemonis miracula patrare, Joh. VII, 20. VIII, 48. 49. X, 20. seu potius cum impulsu daemonis, insania loqui et mentis suae non esse compotem cf. Matth. XI, 18. Quaeritur igitur, quid sit, δαιμόνιον ἔχειν, δαιμόνιον ἐκβάλλειν? Omnes ii a daemone putabantur obsessi, qui, morbis gravioribus afflicti, aut plane non loquebantur, aut vero infania et singularia proferebant resque ignotas sciebant et aperiebant, cf.

*) Cf. Schmidt, Doctrinae de diabolo, in libris Joh. brevis descriptio. Jen. 1800. 4.

Luc. XI, 14. Matth. VIII, 28. Marc. I, 23 — 26. III, 11. Luc. IV, 41. Δαιμόνιον vero ἐκβάλλειν tunc erit, hominem talem miserum, in pristinum statum restituere, eum sanitatis beneficio afficere et penitus ab efficacia spiritus mali noxia liberare. Res igitur ipsa, etsi non singulae hominum talium miserorum nationes in ev. IV. occurrunt hujus ev. auctori neutiquam incognita potest dici. Liceat nobis rationes verosimiles addere, cur Johannes narrationes commemoratas suo commentario inserere noluerit ad liquidum enim disquisitio vix poterit perducī. Nullum, quantum vide licet nobis visum est, a Johanne literis consignatur miraculum eo consilio, quo a ceteris ea narrata esse conspicitur. Matth., Marc. et Lucas historicum in narrandis miraculis sequebantur consilium, parum curantes, utrum antecedentia et sequentia cum miraculi historia nexum aliquem facerent, nec ne. Non ita Johannes, quippe qui nexus quam maxime et historico et dogmatico sensu studiosus, semper in eo laborat, ut narratione cujuslibet miraculi aptum ad sermones illos Christi altiores et spirituales transitum inveniret.

Quod de miraculis Cap. II. IV. V. VI. IX. XI. valere, nemo non intelligit. Mutatio illa aquae in vinum satis miraculosa et historico et vero dogmatico consilio a scriptore narratur, qui satis luculenter declarat, se partim primum omnium miraculorum N. T. narrare, partim summam Christi gloriam (δόξαν cf. I, 14.) in hoc ipso miraculo inprimis conspicuam describere voluisse. Aliud miraculum de filio ministri a febre liberato IV, 43. fqq. neutiquam eo consilio insertum est, ut vis servatoris divina, quae et in absentia sanare poterat, conspicua redderetur, sed potius eo, ut (cf. vers. 53. 54.) ostenderetur, quo tempore secundum miraculum patratum et qualis hujus miraculi effectus fuerit *). Consilium,

*) Bretschn. versum 48. εἰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα etc. cum nonnullis interpretibus v. c. Storrio Opuscul. Tom. III. 85. et Webero Conf. Augusta-na etc. cum prolegomenis etc. Viteb. 1810. pag. 35 — 54. ita intelligere videtur: Si miracula non cum oculis vestris intueamini, non ad fidem perducere potestis. At vero haec explicatio quaesita magis, quam vera et ev. IV. quod a cupiditate miracula videndi (Wundersucht) alienum est, non conveniens videtur, praecipue quum auctor noster vocabulo λόγῳ significationem illam dog-

quo miraculum de aegroto, qui triginta et octo annos decubuerat (Cap. V.) narratum est, ex iis, quae narrationem sequuntur, satis clare perspicitur, cf. v. 9. ἦν δὲ σάββατον ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, at v. 18. inprimis autem Cap. VII, 21 — 23. Idem valet de loco VI, 1 — 15. cf. v. 26. sqq. Narratio autem de Christo in mari ambulante v. 16 — 21. nexus causa erat inserenda, quoniam ea omissa v. 22. sq. non poterant intelligi. Cap. IX. legitur, Christum coeco nato die sabbathi visum restituisse et maximas inter Judaeos turbas movisse qui eum nempe propter violationem sabbathi damnare et miraculum ab ipso patratum neutiquam admittere voluerunt. Plures igitur et gravissimae aderant causae, cur evangelista hanc nec aliam narrationem reciperet. Nonne autem (liceat hoc ἐν παροῳδῳ admonere) commemoratio sabbathi violati cuius violationis in ev. IV. saepius mentio injici-

matico - philosophicam obtrudat, quae ei h. l. nullo modo in esse potest, nam λόγος hic non est illa natura altior, quam Alexandrini Messiae attribuebant, sed verbum ex ore Christi profectum: πορεύς etc.

tur Bretschn. ostendere poterat, ev. Joh. statim ab initio rerum christianarum, exeunte sec. I., non autem serius pervulgatum esse, quum ipsis christianis celebratio diei dominicae jam sancta esset? Auctor si fraudem committere et ad mores sec. II. respicere vellet, prorsus alio modo scribere et narrare debuisset. Historia denique Lazari in vitam revocati Cap. XI. aretissime cum iis cohaeret, quae e sententia Johannis, seu ev. IV., ad passionem et mortem servatoris ansam dederunt. Verbis XVIII, 6. ἐπεσον χαμαί Johannem miraculum narrare voluisse nobis cum Bretschn. nondum extra dubium est positum, quum ex iis, quae versu 7. leguntur, tantum timorem et terrorem, non autem miraculosam ut ita dicam cladem militum assumere liceat. Ev. IV. sec. secundo assignato Br. porro optime explicare posse putat, cur scriptor (vid. §. 23.) Jesum alia docentem fecerit, dum nimirum distinctio inter praedicationem ecclesiae et γῶσιν tanquam diu nota neminem offenderet, imo plures doctores hanc distinctionem libenter admitterent et propterea ev. IV. nullo modo respuerent,

Hanc ipsam distinctionem rite definire et quatenus jam ante sec. secundum adfuerit et neminem offenderit, recte ostendere V. S. V. non libuit, qui potius contentus erat, ullam tantum prae se habere veritatis speciem. Ne limites hujus libelli justos transgrediamur, de lite ista quam viri docti de esoterica et exoterica servatoris institutione egerunt, tantum in medium adducamus, quod proxime spectat ad Bretschn. sententiam refutandam. Satis clare nimirum S. S. testatur, Jesum aliter cum populo et Phariseis, aliter autem cum discipulis suis locutum esse, etsi nemo affirmare poterit, eum modo hanc, modo plane aliam proposuisse doctrinam. cf. Matth. XIII, 11. Luc. VIII, 10. Illa autem *γνώσις*, quam auctor noster in mente habet et quam a nonnullis ecclesiae doctoribus excultam videmus, neque scriptoribus N. T. in universum, neque ev. IV. obtrudi potest. Sicuti inter commentarium Johannis et libros N. T. apocryphos nulla comparatio locum habet, ita etiam *γνώσις* laudata plane tam a simplici Johannis scribendi genere, quam ab ipsa doctrinarum propositarum natura abhorret.

Auctor ev. IV. si γνωσεως commemoratae amicus fuisset, certe non ordinem tam chronologicum observasset, indicationem rerum geographicarum, quae nusquam accuratior invenitur, omisisset et suas notulas vix adjecisset. Ipsa etiam doctrinae natura nihil commercii habet cum gnosticorum placitis, quibus multo aliae res erant gravissimae. Simplicis illas et vividas imagines de animo et sensu apostolorum, quas evangelistae IV debemus, quomodo cum somniis gnosticis conciliari possunt, cur non potius nobis argumento esse debent, eundem scriptorem, qui characterem Nathanaelis, Petri, Judae, Nicodemi etc. accuratissime depingere potuit, etiam magistrum suum anxie tanquam secutum esse ejusque verba fideliter memoriae prodidisse? Joh. I, 43. 48. III, 1 — 15. cf. XIX, 29. cum locis III prior. ev. notissimis. Ex hypothesis, quam Br. amplexus est §. 24. descriptionem λόγῳ resplendentis optime et facillime explicari posse contenditur. Quaeritur autem primum utrum Judaei tempore Christi ejusque apostolorum non eundem cum ev. IV. de λόγῳ sententiam habuerint, deinde vero,

num auctor commentarii IV. accommodatè ad hanc sententiam scripserit, nec ne? Qui cum Bertholdtio *) et aliis contendunt, dogma illud de λόγῳ, e Deo promanante et cum ipso conjunctissimo toto oriente quam maxime pervulgatum esse ii vix opus habent, originem ev. IV. secul. demum II. vindicare, quum Joh. seu auctori hujus ev. aequè ac Philoni **) et aliis de λόγῳ τῷ Θεῷ disserere licitum esset. Nobis autem ipsa illa disputatio, quae Ioh. I, 1 — 14. legitur, neque in somniis gnosticorum sec. II neque in theologia judaica quaerenda, sed ex longe alio fonte repetenda videtur. Suam de Christo confessionem et Iohannis baptistae testimonium auctor ev. IV. praemittere voluit, antequam servatorem ipsum loquentem et agentem induceret, cf. I, 1 — 14. et 15 — 34.

Auctor, cui indoles libri ante oculos observabat, vix aliter scribere poterat, quam ut

*) Cf. Christologia Jesu atque apostolorum aetate p. 104-134. ubi tamen V. S. V. dictis e libro Schar repetitis plus justo indulsisse videtur.

**) Cf. Philo und Joh. von Ballenstedt. Brunsw. 1802. aliique.

prologum suum orationibus servatoris, ab ipso collectis, quam maxime similem et in verbis et in sententiis redderet, etsi etiam in eo elaborare debebat, ita scribere ut ab aliis recte intelligeretur summa disputationis. Accuratus nobis prologum illum intuentibus sponte se offert animadversio, scriptorem verae doctrinae Iesu, uti in ev. IV. proponitur, convenienter locutum esse, quod vero ii vix probare possunt, qui eum e christologia Iudaeorum hausisse multis rationibus contendunt. Occurrunt quidem, singula verba *λόγος*, *ζωή*, *φῶς*, *σκοτία*, *κόσμος* etc. quae etiam in sermonibus Iesu inveniuntur et ev. IV. quam maxime usitata dicuntur, sed nexus sententiarum et christologia abhorrent a dictis Iesu Christi, si merum Iudaismum prologo illo contentum esse affirmaveris. Arguta et satis implicata Kabbalistarum somnia prooemio ev. IV. obtrusa nullo pacto cum reliquo tam simplici hujus ev. argumento conciliari possunt, et tamen prologus recte pro totius ev. conspectu habetur. Alia igitur via res enodanda erit, et quidem ea, quam jamjam adumbravimus, via historice vera eaque brevis-

simā. Egregie duplicem illum finem, et sermocinationem Iesu in ev. IV. imitari, et vero etiam lectoribus suis satisfacere Iohannes assecutus est in prologo, dum vocem eligeret, quam Iudaei facile intelligebant, et quae intimam Christi cum patre conjunctionem tam naturae rei, quam sermonibus Iesu convenienter exprimebat. Vocem illam *ὁ λόγος* Iudaeis non in usitatam fuisse inter alios et Kuenoelius *) demonstravit. Scripsit vero etiam auctor ita, ut arctissimae conjunctioni Christi cum patre plane satisfaceret. Auctorem pro vocabulo *λόγος*, quod recte interpres voluntatis divinae vertitur, aliud eligere et potuisse et debuisse, adversarii nostrae interpretationis plerumque statuunt, minime vero probant. Vox nimirum *λόγος* ita est comparata, ut non tantum subjectum, seu personam indicet, sed etiam omnes limites removeat, qui ex cogitationibus hominum et ex ulla vel Iudaica vel Ethnica religione oriri possent et Christum non unicum filium Dei, sed

*) Cf. Commentarius in Joh. p. 80. sq. imprimis p. 89. 90.

sed merum hominem facerent. Alia vocabula sensu abstracto in prologo adhibita nostram sententiam mirum in modum confirmant v. c. *ζωή, φῶς*, etc.

Recte igitur affirmatur, Iohannem theologiae judaicae eatenus convenienter scripsisse, quatenus verbum jam notum in prologum reciperet, suam mentem ideae animis jamjam informatae subjungeret. Alium autem fontem adire voluit, ipsos sermones Christi imitari studuit, si de eo quaeris, quod praecipuum et primarium introitus ev. argumentum constituit. Lectores commentarii IV. corticem habebant, nucleum a scriptore hujus ev. demum accipiebant. Desunt omnino justae rationes, ob quas necessario esset, ev. de quo jam agitur sec. posteriori et quidem II. adscribere, quum singula primaevae ecclesiae aetati egregie conveniant. Quod jam monitum est, valet etiam de singulis locis, quae admissa Bretschn. hypothese lucem foenerari dicuntur §. 25. 26. Comparationem primum instituit inter Ioh. I, 31. sqq. et Iust. Dial. cum Tryph. p. 226. Quo in loco posteriori a Iustino

affirmatur, Christum ante Eliae adventum se ipsum non novisse, quam sententiam Johannes respexisse et l. l. refutasse dicitur. Pace viri doctissimi ingeniosae huic interpretationi hoc opponamus. Nemo nisi praeconcepta opinione deceptus, verbis Joh. hunc sensum in ferret, quia aliam eamque multo simplicioream admittunt sententiam. Baptista nimirum neutiquam ullam adversariorum cogitandi rationem aut adumbrare aut infringere voluit, sed potius viam, qua ad Messiam recte per vestigandum et cognoscendum ducebatur uti hoc nexus declarat, ostendere studuit. Deinde Bretschn, sibi ipsi etiam hoc in loco non constitit, quia eodem jure multis aliis PP. locis, quae clariora dicenda sunt et comparisonem cum IV. evang. sponte quasi postulant, vim probandi concedere et ev. authenticam exinde probare debuisset. In re denique tam ambigua auctoritas dialogi cum Tryphone vel nulla, vel certe satis parva esse videtur. Quum locis sequentibus ab auctore citatis levis tantummodo insit veritatis species, et nostra dubia ad jam prolata redirent, adjecta unica notula disputationi finem impona-

mus. Vocem ἐστὶ Cap. V, 2. tempus innuere ante Hierosolyma diruta auctor §. 27. non concedit, et e difficultatibus ita se expedit, ut formulam illam nominet Johanni solennem. Notandum est, Johannem devastata urbe pluribus de causis verbo ἐστὶ uti potuisse, minime vero scriptorem, qui sec. demum secundo animum ad commentarium nostrum concipiendum adplicuit. Id ipsum, quod Johanni solenne est, pro ἡν ἐστὶ ponere V. S. ad monere debebat, impostorem, qui serius vivebat, tam negligenter et suspiciose suam rem certe non acturum fuisse, quum excidium Hierosolymae optime nossent, et ita anachronismum scriptoris non silentio tulissent. Aliter res sese habebat Johannis aetate, hic enim, remotus a patria, etsi Hierosolymam dirutam sciebat, tamen piscinam illam forsitan non devastatam putabat *). Quibus ita expositis, genesis, quam V. S. ev. IV. assignavit, ne probabilis quidem nostra auctoritate sua sat gravissima nec non antiquissima, inter-

*) Cf. Eichhornii introductio in N. T. Tom. II. p. 257.

na et externa, exegetica et historica, psychologica et philosophica, imo divina et humane ad minimum fracta et concussa videtur. Si quid recte videmus, omnia dubia, quae olim movebantur et etiam moventur, vix percipi possent, nisi oppugnatores illi inter, tres priores et quartum evangelistam stylum magis altiore, eumque philosophis propriorem, quam simplicem et historicum, comparisonem instituentes sibi detexisse visi essent. Aliter autem hi viri docti statuissent, si tantummodo miram illam Johannis in enarrandis rebus historicis diligentiam examinare et imprimis in historia passionis Joh. XVIII et XIX invenire voluissent. Quomodo scriptor ignotus sec. II. qui placitis philosophicis indulgebat, talem historiam ex cogitare, res minutissimas suo loco inferere, et tamen ingenium suum, quod reliquum ev. argumentum declarat, fideliter et constanter verbis exprimere poterat. Qui semel consuetus erat, Christum alio, non suo colore ornatum loquentem inducere is etiam in historia passionis philosopharetur non personam historici ageret, necesse erat.

Alias dubitationes ex eo originem petunt, quod nobis fere intolerabile videtur, ita a Christo et veritate evangelii affici, quomodo Johannem a servatore affectum, et totam ad se ratione mentis et animi formatum videmus. Frigida illa perscrutandi, disputandi et negandi ars et cupiditas, nobis cum lacte materno jamjam innata, tollit amorem pectoris, qui unice mutuam inter nos et servatorem conciliat amicitiam et qui animas Jesu et Johannis arctissime tenebat, eosque ita consociabat, ut qui unum eorum audiebat, etiam jam alterum audiret. Multi viri docti vix haec et alia ratione ev. quarti protulissent, nisi nostra aetate varia jam artis criticae, quae nomine altioris venit, pericula facta essent. Liberior ulla de libris V. T. cogitandi et judicandi ratio recta via idem judicium de scriptis N. T. adduxit, praesertim quum scripta commemorata a christianis antiquissimis non ita, plures virorum illorum ad authenticam eorum infringendam satis opportune arripuerunt. Mystica denique tractandi ratio, quae, si evang. Johannis spectas nonnullis theologis, haud spernendis arrisit, alios tan-

quam cogebat ut disquisitionem historico-criticam instituerent, sensumque mysticum falsum, nedum probabilem, dicerent. Ut brevissimis verbis utar, theologi, qui et rationalismo et supernaturalismo in explicandis literis sacris justo cupidius fovebant rationibus dogmaticis decepti, convenientiam illam altiore spiritusque impletam quod utrumque aliud est in ev. Joh. aliud in capite dogmatices de analogia fidei, plane non sentire, multo minus verbis exprimere poterant.

Specimen novi lexici Johannei.

Notio nostra de lexico scriptoris N. T. speciali de quo idem valere, quod de profanis scriptoribus valet, vix est, quod moneamus, ita est comparata, ut de pluribus talium, lexicorum classibus quidem sermo esse possit, una vero eaque optima in censum veniat.

I. Ratione materiae diverso modo lexicon in N. T. scriptorem adornatur, aut ita, ut singulae voces et phrasae in universum explicentur, aut ita ut sensus eorum historicus, exegeticus et dogmati-

cus recte eruatur. Lexicographus omnino officio suo satisfacit, si mero sensui grammatico-historico incumbit, sed qui vocabularium exstruit, illo sensu non contentus, altiora petit, doctrinam, docendi genus et omnem scriptoris sentiendi et agendi rationem in usum exegetico-dogmaticum explicare studet. Locus, quem scriptor N. T., si cum aliis, qui de eadem re verba fecerunt, comparatur obtinet, diligenter est designandus.

II. Ratione ambitus in diversas abeunt partes, qui in lexicon N. T. specialem operam impendunt. Alii tironibus omnes singulas et notissimas voces, verborum conjugationem, tempus, personam etc. indicant, cf. Reineccii janua, Pauli clavis in Jesaiam et Psalmos, Kypkii vocabularium in omnes N. T. scriptores etc. Verum haec et similis ratio nostra sententia vix ad finem perducit, quum tirones quidem lectionem auctoris hac via sibi faciliorem reddant, neutiquam vero mentem scriptoris intelligere, usum ejus

exegetico-dogmaticum sibi comparare discant. Verba et particulae notissimae nisi propriam conjunctionem, vim et effectum admittant, penitus sunt excludendae, quoniam aliunde, partim e lexico N. T. generali partim aliis ex scriptoribus graecis peti possunt. Satis nota cum iis, quae scriptori cuidam sunt propria, neutiquam confundamus, ambitum lexici nostri non sine causa augeamus. Ad id vero animum intendamus, ut verborum significatio et sensus, qui Johanni v. c. proprius dicitur, ratione fontis et ambitus, numeri et nexus plenissime adumbretur, ubi necessarium videtur, cum reliquis scriptoribus N. T. comparetur, et denique ad ideas quasdam scriptoris universales revocetur. Quum auctorem tractemus, qui de rebus scripsit ad religionem pertinentibus status fidei et morem, qualis aetate fuit apostoli, erit respiciendus.

III. Ratione formae et methodi lexicon de quo jam agitur, diversum admittit consilium. Ordinem alphabeticum, alias
satis

fatis incommodum, retinere propterea nobis placuit, quoniam studium tironum hoc modo optime adjuvatur et acceleratur. Praepositiones conjunctiones etc. earumque vim et significationem saepius cum explicatione substantivorum et verborum, quibus inserviunt, jungamus. Significationum numerus, quam maxime angustis limitibus circumscribendus, hac serie excipitur. Primum locum obtinet notio vocabuli universalis, ex parte quidem omnibus locis, quibus vocabulum e. c. apud Johannem legitur, conveniens. Rationes simul adduntur, qua de causa haec notio locum primarium obtineat. Secundo deinde loco ponitur significatio verbi aut derivata, aut tropica etc. etc.

Accedit igitur lexicon, quod paramus, ad commentarium in libros Johannis exegetico - dogmaticum, etsi non omnia et singula recipiuntur, quae in commentario, proprie sic dicto, vix deesse possunt.

ἀρχή, ἦς, ἡ, 1) initium creationis et mundi visibilis Joh. VIII, 44. 1 Joh. III, 8. 2) in-

itium temporis et rei christianae, tanquam
 novae creationis. Joh. II, 11. VI, 64. VIII, 25.
 (vide Floderi explicationem dictionis Joh. VIII,
 25. Upsal. 1773. 4.) quem locum germani-
 ce ita verteremus: Joh. kanns euch gar nicht
 anders sagen, als wie ichs euch schon längst
 gesagt habe. Vox ἀρχή, Johanni amata, cla-
 ram rationem dicendi indicasse videtur. XI,
 27. XVI, 4. 1 Joh. I, 1. 1 Joh. II, 7. 24. III,
 11. 3) Christus, qui pro auctore omnium
 rerum habetur, κατ' ἐξοχήν ἢ ἀρχή dicitur
 v. c. Apoc. I, 8. III, 14. XXI, 6. XXII, 13.
 Johannes scribit ἀπ' ἀρχῆς, ἐξ ἀρχῆς et ἐν
 ἀρχῇ. Inter ἀπ' et ἐξ ἀρχῆς nullum discri-
 men intercedere et utrumque temporis initium
 indicare videtur. Posterius autem ἐν ἀρχῇ
 recte aeternitatis notionem Joh. I, 1. continere
 putatur, et quidem propterea quoniam haec
 notio alio vocabulo non reddi poterat. Jo-
 hannes l. l. dicere volebat, cum initium
 mundi visibilis fieret, Christus jam aderat,
 quae quidem sententia christologiae apostoli
 egregie et optime respondet. Ceteroquin ἐν
 ἀρχῇ in N. T. nusquam, nisi Joh. I, 1. repe-
 ritur.

λογος. 8, 6, proprie verbum, respondens hebr. דְּבַר sensu autem hoc proprio apud Johannem nusquam occurrit, qui potius hac voce modo voluntatem divinam a nobis observandam, modo et saepissime vaticinia prophetarum, ad Christum spectantia modo denique servatorem ipsum, tanquam prophetarum et legatorum Dei perfectissimum designare studuit.

a) voluntas Dei a nobis observanda hac voce innuitur V, 38. VIII, 55. X, 35. et loci primarii, in hac re sunt Apoc. I, 9. XX, 4. ubi λόγος τῷ Θεῷ et μαρτυρία Ἰησοῦ conjunguntur, ita, ut testimonium Jesu Christi verbum vel voluntatem Dei magis conspicuam et efficaciorē reddat.

b) vaticinium ad Christum spectans, sive ab ipso servatore prolatum. Prior significatio reperitur XII, 38. XV, 25. ex parte deinde IV, 37. qui locus, etsi proverbium continet, tamen in eo convenit cum vaticinio, quod proverbii, in V. T. etiam occurrentis, cf. Jes. LXV, 21. sq. exitum, indicat, ibidem vers. 39.

ubi λόγος de testimonio et neutiquam
 cum λαλία v. 42. quod nostrum Gere-
 de indicat, permutari potest. Posterior signi-
 ficatio in est IV, 41. et quidem sensu
 latiori quatenus praedicatio evangelii ex-
 spectationem temporis felicioris indicat.
 VIII, 31. cf. II, 22, ubi γραφή i. e. va-
 tadinium et λόγος κυριε egregie discer-
 nuntur, ita tamen, ut nexus significatio-
 nem laudatam postulet et λόγος vatici-
 nium sit ab ipso servatore exhibitum,
 Insuper huc referri possunt duo loci
 XVII, 20. et XXI, 23. quorum prior
 propagationem religionis christianae per
 apostolos commemorat, quae id cum
 vaticiniis habet commune, quod omni-
 bus, qui Christum nondum agnoverant,
 salutem futuram offerret. Posterior vero
 locus agit de apostolis, verba Christi
 vers. 22. εἰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρ-
 χομαι etc. male intelligentibus. Veritas
 igitur hoc in loco ita: Es entstand
 unter ihnen die Sage, — manet tamen
 nostra sententia haec ipsa enim fama,
 respectu mortis quam Johannes erat su-

biturus haud inepte discipulorum Christi nominatur vaticinium.

c) Christus ipse λόγος dicitur, tanquam summus voluntatis divinae interpres et omnium legatorum Dei maximus. Joh. I, 1. 14.

1 Joh. V, 7. Restat, ut disputemus de origine et usu hujus vocabuli, singulari omnino modo usurpati. Natura rei, doctrina ab ipsa servatore propagata, et desideria, in quorum usum scripsit lectorum, evangelistam eo perducebant, ut hoc, nec aliud vocabulum eligeret. Natura rei usum hujus vocabuli commendavit, nam id quod per Christum tam ab aeterno, quam conspicua inter homines apparitione et commoratione ad salutem nostram factum est, nulla alia voce tam accurate et perspicue definiri poterat. Nostrum, das Wort, idem potest docere, quum huic verbo idea subjecta sit, quae et revelationem intellectus mentisque indicat et arctissimam inter homines conjunctionem conciliat. Das Wort ist und bleibt der deutlichste Ausdruck unserer Gesinnungen, und nur vermöge des Worts gelingt es uns, dass wir

andern verständlich werden und mit ihnen in eine genauere Verbindung treten. Facillime hoc ad Deum ejusque filium transfertur. Doctrina, ab ipso servatore proposita, secundam rationem continet, cur apostolus hac nec alia voce utebatur. Prologus ev. argumentum ipsum debebat adumbrare et propterea etiam talis Christus, Deo conjunctissimus et voluntatis divinae interpres, qualem servator se ipse in ev. exhibuit, erat describendus. Phrasis *ὁὖς τῷ Θεῷ*, aut alia similis, verum sensum vix poterat reddere. Lectorum denique desiderium quibus apostoli commentarius destinatus erat, causa est gravissima, cur Johannes Christum nomine *τῷ λόγῳ* insigniret. Lectoribus hoc nomen ex parte non erat incognitum, et Judaei descriptiones Dei solennes quam maxime amabant. Quod vero de Deo volebat, eo facilius de Christo, Dei filio, poterat dici. Attamen bene tenendum erit, Johannem, etsi a lectoribus intelligi voluit neutiquam meram tantummodo theologiam judaicam conscripsisse. Multa, quae prologus continet, theologiae judicae omnino non conveniunt; simplex illa narratio, ne-

xus membrorum, usus singulorum vocabulorum modo proprius, modo tropicus, v. c. *κόσμος*, *Φῶς*, somnia Cabbalistarum sane respiciunt. Evangelium itaque Johannis lectores postulat non solum Iudaismo sed etiam christianismo adsueto praecipue ei, quem servator ipsi teste ev. IV. proposuit.

Πᾶς, *πᾶσα*. *πᾶν*. omnis, omne I. sensu distributivo de omnibus omnino rebus et creaturis adhibetur. Locus in hanc rem insignis ex stat Ioh. I, 3. ubi Iohannes scribit: *πάντα δι' αὐτῆς ἐγένετο*. Scripsit *πάντα* non vero *πᾶν* et haud dubie ita cum Paulo apostolo mentem suam ostendere voluit, ne cum populis Ethnicis, praecipue cum Graecis, rem communem haberet, quibus nimirum solenne erat, universum τὸ πᾶν appellare, cf. Apoc. IV, 11. Referendi etiam sunt hic loci Ioh. VI, 37. XVII, 2. 1 Ioh. V, 4. ubi neutrum *πᾶν*, similiter, quam hebr. כָּל pro πάντες ponitur. In nostra etiam lingua dicere soliti sumus: Alles kömmt zu ihm, alles läuft ihm nach, cf. Ioh. III, 26. Sensu strenuo voci *πᾶς* una tantummodo inest significatio, quae ubi vis sensum justum admittit. Locis sequentibus

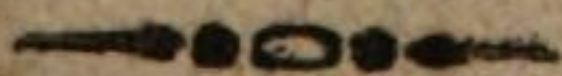
tamen non inepte vertitur II. quilibet. Ioh. VI,
39. 40. I Ioh. II, 21. III, 6. 3 Ioh. v. 2.
Apoc. XVIII, 22. XXII, 3.

Φῶς. Φωτός, τό. I, proprie, lux, lu-
men. Ioh. XI, 9. 10. Apoc. XVIII, 23. XXI, 24.
Inprimis amat Iohannes II. sensum tropicum,
ut hac voce modo animi flatum interiorum,
modo veram religionem, qua animus illustra-
tur, modo denique Christum ipsum, huius
religionis auctorem designet. Ad hunc sen-
sum in locis illis ipsis, jam laudatis, alludi-
tur. Locus praecipuus, ubi propria significa-
tio et tropica tanquam artissime copulata oc-
currunt, ex stat Ioh. III, v. 20. 21. Vera re-
ligio, animum illustrans hac voce significa-
tur, V, 35. VIII, 12. I Ioh. I, 7. II, 8. 9. 10.
De Deo hoc sensu, summam ejus sanctitatem
indicante, legitur, I Ioh. I, 5. Christus ipse
hac voce innuitur, Ioh. I, 4. 5. 7. 8. 9. III, 19.
VIII, 12. IX, 5. XII, 35. 36. 46. Versus 46.
clarissime ostendit v. 35. 36. Iesum ipsum,
non autem christianam religionem, esse intel-
ligendum.

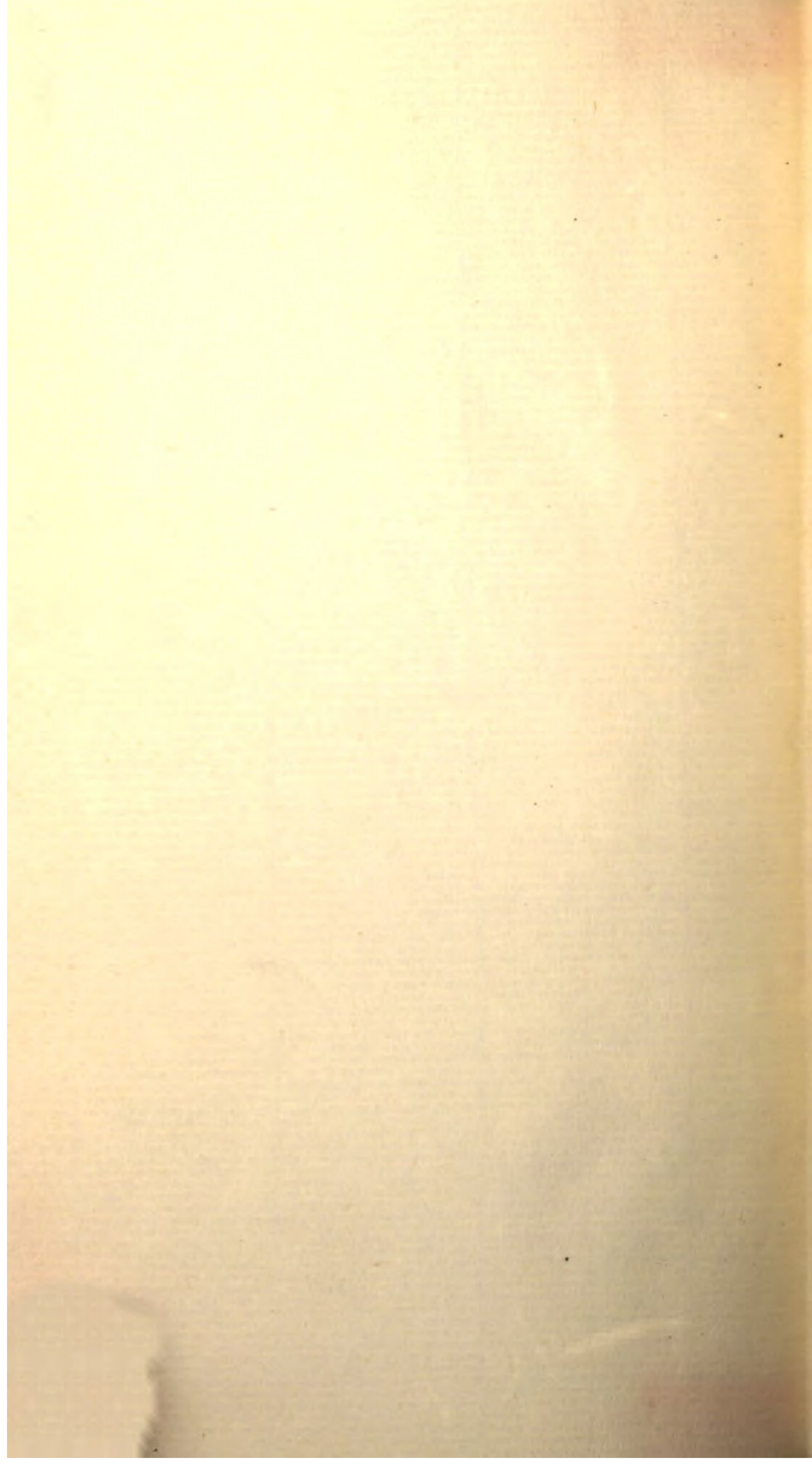
Addenda et emendanda.

Pag.	2.	lin.	6.	pro exhibereamus lege exhiberemus.
ibid.	—	17.	—	dijudicandum l. <i>dijudicandam</i> .
ibid.	—	20.	—	sid l. <i>sit</i> .
—	12.	—	12.	— alias l. <i>alios</i> .
—	13.	—	10.	— interesset l. <i>intersit</i> .
—	15.	—	3.	— veri l. <i>viri</i> .
ibid.	—	7.	—	defuerint l. <i>defuerit</i> .
—	16.	—	24.	— quae l. <i>quas</i> .
—	19.	—	5.	— cognoscere l. <i>agnoscere</i> .
—	20.	—	10.	— habet l. <i>habuit</i> .
—	26.	—	18.	— potest l. <i>possit</i> .
—	31.	—	20.	— rationae l. <i>ratione</i> .
—	32.	—	15.	— <i>επεργαυα</i> l. <i>επεργαυια</i> .
—	40.	—	18.	T delendum est.
—	44.	—	19.	— possit l. <i>possint</i> .
—	50.	—	4.	— hujus l. <i>cujus</i> .
—	51.	—	4.	— conciliarit l. <i>conciliavit</i> .
ibid.	—	9.	—	compra l. <i>comprobandam</i> .
ibid.	—	14.	—	sic l. <i>si</i> .
—	52.	—	9.	— leguntur l. <i>legantur</i> .
—	53.	—	18.	— ipsi l. <i>ipsa</i> .
—	54.	—	21.	— eadem l. <i>eodem</i> .
—	57.	—	19.	— quanto l. <i>quarto</i> .
—	61.	—	19.	post sententiam inserendum est <i>qu</i> .
—	64.	—	5.	— adfuisse l. <i>adsuisse</i> .
ibid.	—	14.	—	illa l. <i>illi</i> .
—	65.	—	23.	post Jesu inserendum est <i>e</i> .
—	67.	—	15.	— possunt l. <i>possint</i> .
—	69.	Not.	l. 3.	pro 1803. l. 1807.
—	72.	—	11.	pro fuitus l. <i>tuitus</i> .
—	90.	—	1.	post ponantur inserend. est <i>quum</i> .
ibid.	—	15.	—	comparata l. <i>comparato</i> .
—	91.	—	15.	— cupere l. <i>capare</i> .
—	96.	—	11.	— quare l. <i>quam</i> .
—	110.	—	7.	— quoniam l. <i>quominus</i> .
—	111.	—	9.	— ad l. <i>ob</i> .
—	113.	—	20.	— quacum l. <i>quocum</i> .
ibid.	—	22.	—	finxit l. <i>tinxit</i> .
—	118.	—	6.	— prima l. <i>priora</i> .
ibid.	—	10.	—	XXII l. XXIII.
—	119.	—	12 et 14.	pro cum l. <i>eum</i> .

Levioris momenti vitia et falsam verborum interpretationem, saepius admissam, lector benev. corrigere studebit.

Abraham Lincoln

W. PETERS
Buchbinderei
München

Stein, Karl Wilhelm

Authentia evangelii Johannis contra S. V. Bretschneideri dubia vindicata
Adiectum legitur specimen novi lexici Johannei

Brandenburgum 1822

Exeg. 1065 I

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10412898-0